

Werkloos toezien?

Gevolgen van de crisis voor
emancipatie en welbevinden

Werkloos toezien?

Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden

Ans Merens
Edith Josten

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het scp verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het scp te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2016

scp-publicatie 2016-15

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, Engeland

Omslagontwerp: bureau Stijl Zorg, Utrecht

Foto omslag: Corbis | Hollandse Hoogte

ISBN 978 90 377 0791 5

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Rijnstraat 50

2515 XP Den Haag

(070) 340 70 00

www.scp.nl

info@scp.nl

De auteurs van scp-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	4
Samenvatting, conclusies en slotbeschouwing	5
1 Gevolgen van baanverlies tijdens de crisis	12
1.1 Aanleiding voor het onderzoek	12
1.2 Onderzoeksvragen	14
2 Gevolgen van werkloosheid voor arbeidsduur en arbeidsdeelname van de partner	16
2.1 Leidt de crisis tot verandering van de taakverdeling tussen partners?	16
2.2 Literatuur	17
2.3 Data en methode	19
2.4 Uitbreiding van de arbeidsduur	21
2.5 Toetreding tot de arbeidsmarkt	27
2.6 Realisatie van wensen	29
2.7 Conclusies	30
3 Welbevinden van werklozen en hun partners	32
3.1 Achtergrond	32
3.2 Mogelijke oorzaken van een daling in welbevinden bij baanverlies	33
3.3 Gebruikte gegevensbron	35
3.4 Resultaten eigen welbevinden	37
3.5 Resultaten welbevinden partner	42
3.6 Conclusies	46
Summary, conclusions and discussion	48
Bijlagen (te vinden via www.scp.nl bij het desbetreffende rapport)	
Bijlage A Data en methode	
Bijlage B Aanvullende tabellen	
Literatuur	55
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	60

Voorwoord

De afgelopen jaren stonden in het teken van de economische crisis. Op tal van terreinen heeft de burger er last van gehad: het aantal werklozen en mensen in armoede steeg, eigenwoningbezitters kwamen in de problemen door de daling van de waarde van hun huis. Inmiddels is de crisis het dieptepunt voorbij. De werkloosheid vertoont duidelijk een dalende trend, maar is nog niet terug op het niveau van 2008.

Er is al veel bekend over de gevolgen van de crisis voor burgers. Wat echter vaak onderbelicht is gebleven, zijn de verschillen tussen vrouwen en mannen. Daarom heeft de directie Emancipatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (ocw) aan het Sociaal en Cultureel Planbureau (scp) gevraagd om onderzoek te doen naar de gevolgen van baanverlies (in de crisisjaren) voor de taakverdeling en het welbevinden van vrouwen en mannen. Als mannen, bijvoorbeeld, de afgelopen jaren hun baan verloren, veranderden dan de rollen van hen en hun partner? En wat gebeurde er bij baanverlies van de vrouw? Dit rapport past in een langere reeks van scp-rapporten over sekseverschillen in betaald en onbetaald werk en opvattingen van mannen en vrouwen daarover. Het onderzoek laat geen grote verschuivingen zien in de taakverdeling tussen vrouwen en mannen. De rolverdeling is vrij stabiel. Vrouwen van wie de man werkloos is geworden, vergroten hun arbeidsduur in lichte mate, mannen met een werkloze vrouw niet. De tevredenheid met het leven daalt bij baanverlies, maar mannen en vrouwen verschillen hierin niet van elkaar.

We danken Els Veenis en Sabine Kraus (directie Emancipatie, ministerie van ocw) voor de prettige samenwerking en begeleiding tijdens het onderzoek.

Prof. dr. Kim Putter
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting, conclusies en slotbeschouwing

Werkloos toezien?

Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden

De langdurige economische crisis van de afgelopen jaren heeft de werkloosheid flink laten stijgen. Was in 2008 nog 4,5% van de beroepsbevolking zonder werk, in 2014 was dat verdubbeld tot 9%. Dat heeft zijn weerslag gehad op betrokkenen: hun koopkracht is meestal gedaald en ze zijn vaker arm dan voorheen (Soede et al. 2014). Gezien de resultaten van buitenlands onderzoek zullen ze ook minder tevreden zijn geworden met hun leven (bv. Clark et al. 2008; Eliason en Storrie 2009; Gielen en Van Ours 2012). Het toegenomen aantal zelfdodingen onder de Nederlandse bevolking (CBS 2015a) is wellicht mede veroorzaakt door angst voor de gestegen werkloosheid (De Beer 2013).

In 2009 verscheen de SCP-publicatie *Werkloos in crisistijd* (Vrooman 2009) waarin een aantal van deze ontwikkelingen werd voorzien (bv. groei van aantal zelfdodingen), en enkele andere niet (bv. het aantal echtscheidingen bleef in eerste instantie gelijk¹). In het rapport werd ook aandacht besteed aan de vraag of vrouwen hun arbeidsduur gaan vergroten bij baanverlies van de partner om de terugval in huishoudinkomen te beperken. Zo'n reactie wordt wel het *added worker-effect* genoemd. De conclusie was dat het *added worker-effect* waarschijnlijk vooral optreedt als de werkloosheid tot een groot inkomensverlies leidt of lange tijd aanhoudt (Josten en Jehoel-Gijsbers 2009). Eerder dat jaar had een aantal beleidsmakers en politici de hoop uitgesproken dat vrouwen met een werkloze man méér zouden gaan werken (De Pers 2009). Dat zou, hoe cynisch het ook klinkt, de economische zelfstandigheid van vrouwen kunnen vergroten.

Op verzoek van de directie Emancipatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (ocw) is het SCP nagegaan of vrouwen hun arbeidsduur de afgelopen jaren wel of niet hebben vergroot bij baanverlies van de partner, c.q. zijn gaan werken als ze dat eerst niet deden. Er is ook onderzocht of mannen hun werkweek hebben vergroot bij werkloosheid van de partner. Een deel van de mannen, 13%, werkt minder uren dan hun vrouw, en heeft in principe ruimte voor urenuitbreiding.

Daarnaast is bekeken of de effecten van werkloosheid op gezondheid en tevredenheid verschillen tussen mannen en vrouwen, en of het welbevinden van de partner ook lijdt onder baanverlies. Ouder, buitenlands onderzoek suggereert dat vrouwen minder ongelukkig worden van eigen baanverlies dan mannen, maar dat baanverlies van de partner hen wellicht juist meer aangrijpt dan mannen. Onderzocht is of zulke sekseverschillen ook in Nederland bestaan. De vragen in dit rapport zijn dus de volgende:

- Vergroten vrouwen en mannen hun arbeidsduur bij baanverlies van de partner? Als zij niet actief waren op de arbeidsmarkt, melden zij zich dan alsnog? In hoeverre hebben

---

1 Het aantal echtscheidingen bleef, tegen de verwachting in, in eerste instantie gelijk; vanaf 2013 groeide het wel.

zij een niet-gevulde wens om meer uren te werken of weer te gaan werken? (hoofdstuk 2)

- Verminderen de ervaren gezondheid en tevredenheid met het leven bij baanverlies? Wat gebeurt er met het welbevinden van de partner? Verschillen de effecten voor vrouwen en mannen? (hoofdstuk 3)

Deze vragen zijn onderzocht aan de hand van longitudinale gegevens – gegevens van mensen over de tijd. De gevolgen voor de arbeidsduur van de partner konden tot maximaal een jaar na het baanverlies worden gevolgd, die voor het eigen welbevinden en dat van de partner gemiddeld tot acht à negen maanden erna.

5.1 Arbeidsdeelname en -duur bij werkloosheid van de partner

Werkende vrouwen verhogen hun arbeidsduur heel licht bij werkloosheid van hun man

Werkende vrouwen van wie de man werkloos is geworden, verhogen hun arbeidsduur heel licht, terwijl vrouwen van wie de man zijn baan heeft behouden vrijwel hetzelfde aantal uren blijven werken. Het gaat om betrekkelijk kleine veranderingen: na een jaar hebben vrouwen van baanverliezers hun arbeidsduur gemiddeld met 1 uur per week verhoogd en vrouwen van baanbehouders met 0,04 uur.

Ook wensen werkende vrouwen van baanverliezers een grotere uitbreiding van hun arbeidsduur (1-1,6 uur per week) dan vrouwen van werkbehouders (0,2-0,3 uur). Als rekening wordt gehouden met andere factoren, blijkt dat de gewenste arbeidsduurverandering niet meer verschilt tussen vrouwen van wie de man wel en vrouwen van wie de man niet werkloos is geworden.

Mannen verhogen hun arbeidsduur niet bij werkloosheid van hun vrouw

Bij een groeiend aandeel paren werkt de vrouw meer uren of verdient zij een hoger inkomen dan de man. Werkloosheid van de vrouw kan dan vergelijkbare effecten op het huishoudinkomen hebben als werkloosheid van de man. Onze data laten echter zien dat mannen met een werkloos geworden vrouw hun arbeidsduur niet meer verhogen dan mannen met een werkende vrouw. Ook verschillen ze niet in hun wens voor arbeidsduurverandering.

Vrouwen zonder werk gaan aanvankelijk vaker de arbeidsmarkt op bij werkloosheid van de man, later niet meer

Vrouwen die geen baan hadden en ook niet werkzoekend waren en van wie de man werkloos werd, werden in de periode waarin het baanverlies optrad iets vaker (weer) actief op de arbeidsmarkt (16%) dan degenen van wie de man zijn baan behield (12%). De meeste vrouwen van baanverliezers die de arbeidsmarkt op gingen, werden overigens werkzoekend; slechts een kleine groep vond daadwerkelijk een baan. Het zal voor deze, veelal laagopgeleide, vrouwen die lang uit het arbeidsproces zijn geweest, niet gemakkelijk zijn

(geweest) om weer werk te vinden. Ook vormde mogelijk de crisis van de afgelopen jaren daarbij een belemmering.

Kijken we over een langere periode (drie tot zes maanden na het baanverlies van de man), dan blijkt er geen significant verschil meer te zijn in toetreding tot de arbeidsmarkt tussen vrouwen van baanverliezers en van werkbehouders. Ook de wens tot toetreding verschilt dan niet meer tussen deze groepen. Dat komt wellicht doordat sommige vrouwen zich naderhand ontmoedigd hebben teruggetrokken van de arbeidsmarkt, nadat het hen niet was gelukt om werk te vinden.

5.2 Welbevinden bij eigen baanverlies en dat van de partner

Baanverliezers vooraf al ongezonder dan anderen

Werknemers die tijdens de crisis hun baan verloren, voelden zich vooraf al ongezonder dan andere werknemers. 66% van hen zei toen in goede of zeer goede gezondheid te verkeren, tegen 81% van de werkbehouders. Vermoedelijk zijn de gezondheidsklachten niet door het aanstaande baanverlies veroorzaakt, want baanverliezers die de werkloosheid zagen aankomen, hadden niet vaker gezondheidsklachten dan andere baanverliezers. Dit wijst erop dat de relatie andersom ligt: de gemiddeld slechtere gezondheid heeft het risico op werkloosheid waarschijnlijk vergroot. Ook in economisch slechte tijden, als werkloosheid grotere groepen treft, komt baanverlies dus relatief vaak terecht bij mensen met een slechtere gezondheid.

Tevredenheid met leven vooraf eveneens lager

De tevredenheid met het leven lag voor de werkloosheid eveneens al onder die van anderen. 69% van de latere baanverliezers was toen tevreden of zeer tevreden, tegen 85% onder werkbehouders. Dit heeft waarschijnlijk twee oorzaken: de ene is de mindere gezondheid van baanverliezers – ongezondere mensen staan somberder in het leven (Boelhouwer 2015; Van Echtelt 2010) –, de andere dat een deel van de baanverliezers de werkloosheid zag aankomen en er zich vooraf zorgen over zal hebben gemaakt (zie bv. Sverke et al. 2002; Witte 1999).

Baanverlies vermindert gezondheid niet, wel de tevredenheid met het leven

Toen het baanverlies eenmaal optrad, bleef de ervaren gezondheid gemiddeld genomen gelijk, maar de tevredenheid met het leven slonk. Bij 28% van de betrokkenen kromp ze, en dat is veel meer dan onder werkbehouders, waar maar 9% in dezelfde jaren een lagere tevredenheid kreeg. De gedaalde tevredenheid had waarschijnlijk zowel financiële als sociale oorzaken (bv. verminderd zelfvertrouwen, kleiner aantal sociale contacten). De sociale nadelen lijken de meeste invloed te hebben gehad. De kleinere rol van financiële nadelen is vermoedelijk onder meer te danken aan het vangnet van de ww.

Effecten op mannen en vrouwen zijn gelijk

De veronderstelling dat vrouwen minder dan mannen onder baanverlies lijden, lijkt in Nederland tijdens de crisis niet op te gaan: de gevolgen waren in beide groepen vrijwel hetzelfde. Dit komt misschien doordat tegenwoordig gelijker over de rollen van mannen en vrouwen wordt gedacht en betaald werk ook voor vrouwen een belangrijk onderdeel is van hun identiteit. Bovendien ligt het opleidingsniveau van Nederlandse vrouwen inmiddels dicht bij dat van mannen (Eurostat 2015). Betaald werk zal voor hen daardoor vanzelfsprekender zijn, en verlies ervan zal daarmee harder aankomen dan vroeger. Ook zal de toegenomen bijdrage van vrouwen aan het huishoudinkomen vaak niet goed kunnen worden gemist. Wel bleek uit een recente studie (Van der Meer et al. 2016) dat vrees voor toekomstig baanverlies de mentale gezondheid van vrouwen minder aantast dan die van mannen.

Baanverlies heeft geen negatieve invloed op mannelijke partners, wel op vrouwelijke

Baanverlies had geen negatief effect op het welbevinden van mannelijke partners. Hun ervaren gezondheid ging niet achteruit en de tevredenheid met het leven meestal evenmin. Bij vrouwelijke partners van mannelijke baanverliezers was echter wel een effect te zien. Zij waren iets voor het ontstaan van de werkloosheid al minder tevreden met het leven dan de mannen van vrouwelijke baanverliezers; slechts 71% van hen was toen positief of zeer positief, tegen 96% van de mannen. Hun tevredenheid verminderde bij het baanverlies van hun partner vervolgens niet verder. De lagere tevredenheid vooraf trad vooral op als het huishouden toen al krap bij kas zat en/of de vrouwelijke partner zelf geen betaald werk had. Vermoedelijk is het komende inkomensverlies dan lastiger op te vangen.

5.3 Slotbeschouwing

Veranderingen alleen op korte termijn onderzocht

In ons onderzoek zijn we nagegaan in hoeverre baanverlies tijdens de crisis gevolgen had voor de arbeidsduur en arbeidsdeelname van de partner, en of werkloos worden het welbevinden beïnvloedt. Om veranderingen zo goed mogelijk in kaart te brengen, hebben we gebruik gemaakt van longitudinale data. Helaas was de tijdsduur waarin we veranderingen konden waarnemen beperkt: maximaal een jaar (arbeidsduur) respectievelijk gemiddeld acht à negen maanden (welbevinden). Dat is vooral jammer bij de analyses naar het *added worker*-effect, want het is goed denkbaar dat werkloosheid pas op langere termijn leidt tot gedragsreacties van de partner op de arbeidsmarkt. Sommige werklozen zullen verwachten weer op korte termijn werk te vinden en voor een deel is dat ook realistisch: de afgelopen jaren vond 55% tot 65% van de werklozen binnen een jaar weer een baan (CBS 2016a). Bij anderen heeft werkloosheid wellicht pas effect als er sprake is van een substantiële financiële achteruitgang, bijvoorbeeld op het moment dat de ww-uitkering eindigt (na maximaal 38 maanden; vanaf 2016 24 maanden). Hoewel de mediane daling in huishoudinkomen bij baanverlies zo'n 17% bedraagt, verschilt de exacte teruggang – en daarmee de financiële prikkel – sterk van situatie tot situatie (Gielen en Wilkens 2014). Zo is

hij beperkt als het voorafgaande inkomen laag was of de partner een groot, eigen inkomen heeft (Soede et al. 2009). Daarnaast kunnen huishoudens, door hun bestedingen aan te passen of in te teren op hun spaargeld, de financiële achteruitgang door werkloosheid van de ene partner een tijd volhouden, zonder dat de andere partner meer of weer hoeft te gaan werken. Ook kunnen sterke traditionele rolopvattingen wellicht een belemmering vormen voor de vrouw van een werkloze man om meer uren of weer te gaan werken. Helaas bevat het databestand dat wij gebruikten geen informatie over dit soort zaken. Daardoor konden we bijvoorbeeld niet nagaan of partners hun arbeidsduur wel duidelijk uitbreiden of daar plannen toe hebben als de achteruitgang in huishoudinkomen groot is.

Arbeidsduur van vrouwen op korte termijn weinig veranderlijk

Uitbreiding van de arbeidsduur van vrouwen is al bijna tien jaar een belangrijk doel in het emancipatiebeleid, omdat die de economische zelfstandigheid van vrouwen vergroot (TK 2007/2008; TK 2012/2013). De Taskforce DeeltijdPlus is van 2007-2009 actief geweest om vrouwen en hun werkgevers te stimuleren hun arbeidsduur uit te breiden (Taskforce DeeltijdPlus 2010). Ondanks deze beleidsaandacht is de arbeidsduur van vrouwen sinds 2008 niet veranderd en bedraagt hij gemiddeld 26,4 uur per week.

Al geruime tijd is bekend dat de keuze van vrouwen voor deeltijd, die voor of rond de geboorte van het eerste kind wordt gemaakt, doorgaans niet meer verandert in latere levensfasen (Portegijs et al. 2008; Keuzenkamp et al. 2009). Dit hangt onder meer samen met de grotere verantwoordelijkheid die vrouwen in hun vrije tijd voelen voor het emotioneel welzijn van kinderen en familieleden (Portegijs et al. 2016). De waarde van ons onderzoek is dat de arbeidsduur van werkende vrouwen zich daarnaast – op kortere termijn tenminste – slechts in lichte mate gevoelig toont voor krimp in het huishoudinkomen door baanverlies van de partner.

Vrouwen die niet actief zijn op de arbeidsmarkt blijken nog minder gevoelig voor het baanverlies van hun man. Deze vrouwen gaan aanvankelijk vaker (weer) de arbeidsmarkt op (vooral als werkzoekende) dan vrouwen van wie de man zijn baan heeft behouden, maar op iets langere termijn is dit niet meer het geval, wellicht door ontmoediging. Vooraf hadden we grotere gedragsreacties verwacht van niet-werkende vrouwen, doordat de financiële consequenties van baanverlies gemiddeld het grootst zijn in huishoudens met eenverdieners (zie ook Soede et al. 2009). Maar zoals eerder gezegd hebben we in ons onderzoek geen zekerheid over de exacte omvang van de financiële prikkels; ook is niet duidelijk of de mate waarin het huishoudinkomen daalt, uitmaakt voor de reactie van de partner.

Vanuit buitenlands onderzoek zijn er echter aanwijzingen dat de grootte van de financiële prikkel inderdaad van belang is voor een gedragsreactie bij baanverlies van de partner. Europees onderzoek (Bredtman et al. 2014) waarin personen gedurende vier jaar werden gevolgd, liet voor de mediterrane landen zien dat er sprake was van meerdere typen *added worker*-effecten: zowel vergroting van de arbeidsduur als toetreding tot de arbeidsmarkt kwam voor. Voor de Scandinavische, continentale en Midden- en Oost-Europese landen werd maar gedeeltelijk bevestiging van *added worker*-effecten gevonden en voor Angelsak-

sische landen negatieve *added worker*-effecten. De auteurs leggen voor een verklaring van de verschillen tussen de landen onder andere een relatie met het type verzorgingsstaat. De geringe *added worker*-effecten in Scandinavische en continentale landen (waaronder Nederland) en de sterke effecten in Zuid-Europese landen kunnen worden verklaard door de hoge respectievelijk lage financiële bescherming die de overheid biedt tegen het werkloosheidsrisico. Het negatieve effect op toetreding van vrouwen in Angelsaksische landen heeft vermoedelijk te maken met het sociale-zekerheidssysteem, waarbij de hoogte van de werkloosheidsuitkering al na zes maanden afhankelijk is van het totale huishoudinkomen. Uit deze bevindingen kan worden afgeleid dat de financiële omstandigheden en prikkels op langere termijn vermoedelijk een belangrijke rol kunnen spelen bij gedragsreacties van personen van wie de partner werkloos wordt.

Op langere termijn geleidelijke toename van arbeidsduur en inkomen van vrouwen

Het vorenstaande betekent niet dat er geen enkele beweging zit in het overheidsstreven vrouwen een groter, eigen inkomen te laten verwerven. Zo groeit op langere termijn gezien het aandeel van vrouwen in het huishoudinkomen (van paren) geleidelijk aan (Arbeidsaanbodpanel 1996-2014), vooral doordat het aantal vrouwen met betaald werk de afgelopen decennia flink is gestegen. Ook het aandeel paren waarvan de vrouw meer uren werkt dan de man neemt iets toe (Van den Brakel en Souren 2014). Deze veranderingen hebben vermoedelijk te maken met het sterk gestegen opleidingsniveau van vrouwen, want hoger opgeleide vrouwen hebben vaker betaald werk en verdienen niet alleen een hoger inkomen, maar werken ook meer uren dan lager opgeleide vrouwen (Van den Brakel et al. 2014). De toename van het aandeel vrouwen in het huishoudinkomen betreft dus een structurele verandering, die gezien het blijvende succes van vrouwen in het onderwijs voorlopig nog wel zal doorgaan. Deze ontwikkeling lijkt echter niet te zijn versneld door de economische crisis.

Betaald werk voor vrouwen tegenwoordig vrijwel net zo belangrijk als voor mannen

De uitkomst van ons onderzoek dat baanverlies min of meer dezelfde gevolgen heeft voor vrouwen en mannen, wijst erop dat betaald werk voor beide groepen tegenwoordig een vergelijkbare waarde heeft. Anders dan vroeger lijkt betaald werk *an sich* voor vrouwen niet meer ter discussie te staan, ook niet tijdens een periode van crisis. Uit ander onderzoek blijkt ook dat veel functies van werk (plezier, zelfontplooiing, maatschappelijke bijdrage) voor vrouwen en mannen even belangrijk zijn (Bierings et al. 2014). Wat betreft het financiële aspect van werk zijn er wel belangrijke verschillen. Vrouwen hechten nog steeds veel minder belang dan mannen aan het inkomen dat het werk oplevert en – meer specifiek – aan economische zelfstandigheid voor zichzelf (Van den Brakel et al. 2014; Portegijs 2016).

Ondersteuning voor werkzoekende mannen én vrouwen

In dit onderzoek bleek ook dat het welbevinden van vrouwelijke partners vooral lijdt onder het baanverlies van hun man als zijzelf geen betaald werk hebben en/of het huishouden krap bij kas zit. Deels is dat dezelfde groep als die zich bij werkloosheid van de partner in

eerste instantie alsnog op de arbeidsmarkt meldt, maar dat effect houdt niet aan. Voor vrouwen die lang niet hebben gewerkt en dus een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben, is het niet eenvoudig snel een baan te vinden. Naast veroudering van opleiding en vaardigheden spelen bij deze, veelal laagopgeleide vrouwen ook andere belemmeringen (laag zelfbeeld) een rol (Van Ommeren et al. 2011). Mogelijk zou het deze huishoudens helpen als zowel de man als vrouw bij hun zoektocht naar werk extra ondersteuning krijgt. Zodra het huishouden terugvalt op bijstand, hebben beiden in principe de plicht om werk te zoeken en hebben gemeenten er financieel belang bij om hen daarbij te ondersteunen. Zolang de man nog ww ontvangt, heeft noch uwv noch de gemeente er financieel belang bij zijn vrouw te helpen. Wellicht is aansluiting mogelijk bij het beleidsprogramma Eigen kracht (ocw) waaraan sinds 2012 24 gemeenten deelnemen. Dat programma is erop gericht vrouwen zonder uitkering die een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben, naar betaald werk toe te leiden (TK 2015/2016).

Is er ook speciale aandacht nodig voor vrouwen die zelf werkloos zijn geraakt? Het toegenomen aandeel van vrouwen in het huishoudinkomen en het feit dat zij gevoelsmatig net zoveel lijden onder baanverlies als mannen, doet vermoeden dat werkloze vrouwen en mannen even graag nieuw werk zullen willen vinden. Waarschijnlijk zullen werkloze vrouwen zich dus niet meer dan mannen terugtrekken van de arbeidsmarkt. Een mogelijke uitzondering is als de werkloosheid al lang, dus minstens een jaar, aanhoudt. Er lijkt in het algemeen dus geen extra beleidsaandacht nodig voor de werkhervatting van vrouwelijke baanverliezers, tenzij het gaat om groepen met een groot risico op langdurende werkloosheid (bv. ouderen, migranten of baanverliezers met gezondheidsklachten).

1 Gevolgen van baanverlies tijdens de crisis

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

Tijdens de crisis van de afgelopen jaren verloren veel mensen hun baan (CBS 2016b). Vooral deze groep betaalde de rekening van de crisis: hun koopkracht daalde, gemiddeld genomen, sterk (Gielen en Wilkens 2014) en hun risico op armoede groeide, met name als zij al een laag inkomen hadden. Samen met de klap van het baanverlies zelf, kan dit hun psychisch welbevinden hebben verminderd (vgl. Clark et al. 2008).

Hoe groot de achteruitgang in huishoudinkomen bij baanverlies precies was, verschilt van geval tot geval, maar hij is in het algemeen omvangrijker naarmate de werkloze vooraf een groter aandeel in het huishoudinkomen had. Zo bedraagt de teruggang in huishoudinkomen bij werkloosheid van de hoofdkostwinner meestal zo'n 16% tot 24% netto, aannemende dat persoon in kwestie ww ontvangt (Soede et al. 2009). Als er geen recht op ww bestaat of een eventuele ww afloopt, is de financiële teruggang nog groter.

Baanverlies partner zou vrouwen kunnen stimuleren tot uitbreiding arbeidsduur

In de eerste jaren van de crisis, 2008-2010, groeide de werkloosheid sterker onder mannen dan vrouwen (zie figuur 1.1). Dat kwam doordat de crisis eerst typische mannensectoren trof, zoals de industrie, bouw en het transport. Deze sectoren zijn gevoeliger dan andere voor veranderingen in de economische situatie.

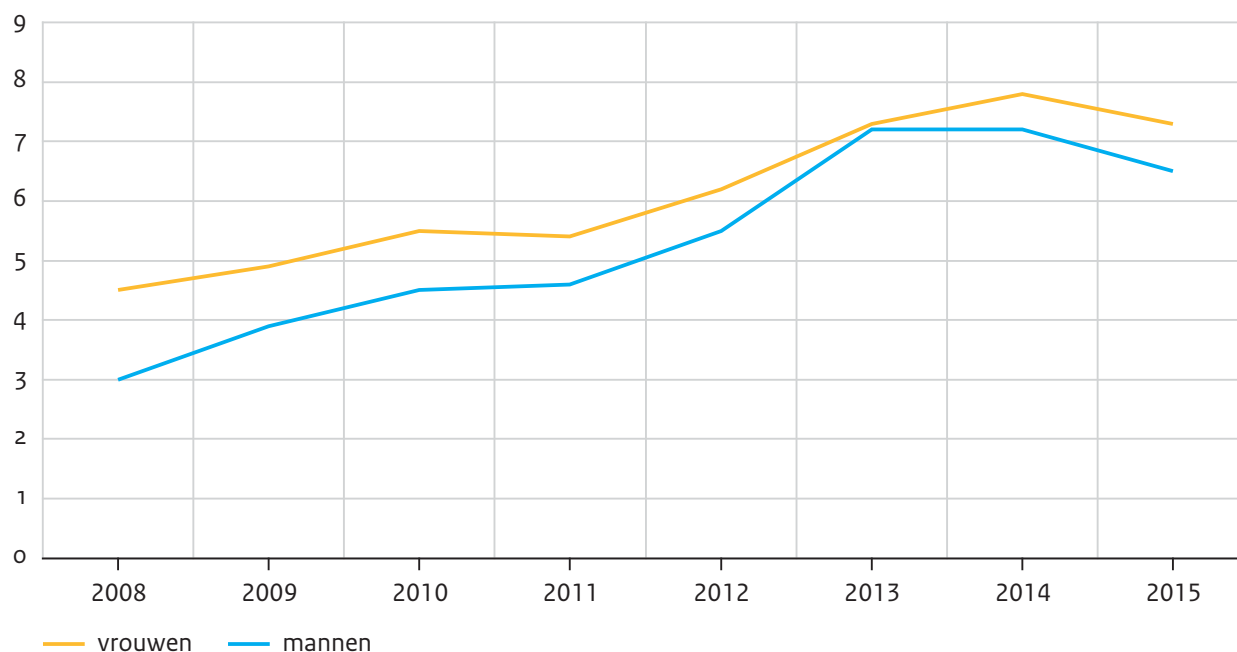
Omdat de man in het algemeen de hoofdkostwinner is, daalt het huishoudinkomen bij zijn baanverlies meestal flink. Dit leidde tot speculaties dat de crisis wellicht de emancipatie van vrouwen zou bevorderen (Taskforce DeeltijdPlus 2010; Melchior 2009). Baanverlies van hem zou haar kunnen stimuleren om meer uren te gaan werken of – als zij geen baan heeft – weer een baan te gaan zoeken, om zo het inkomensverlies voor het huishouden te beperken. Zo'n reactie van de partner wordt in de literatuur het *added worker*-effect genoemd. De hoop werd uitgesproken dat een eventuele urenuitbreiding door vrouwen blijvend zou zijn. Dat zou de economische zelfstandigheid van vrouwen vergroten.

En ook bij mannen zou baanverlies partner een prikkel kunnen zijn tot werkweekverlenging

Later in de crisis, vanaf 2011, nam de werkloosheid onder zowel vrouwen als mannen sterk toe. Bij vrouwen bleef ze echter langer doorstijgen (zie figuur 1.1). Voor mannen werd het hoogste punt van de werkloosheid bereikt in 2013 en 2014, bij vrouwen was dat in 2014. Sinds 2015 daalt de werkloosheid in beide groepen, maar vrouwen blijven nu iets achter (zie figuur 1.1). De langere stijging en tragere daling van de werkloosheid van vrouwen komt doordat de laatste jaren vooral in typische vrouwensectoren, zoals gezondheidszorg en welzijn, banen verloren zijn gegaan als gevolg van overheidsbezuinigingen.

Figuur 1.1

Werkzoekende personen van 15-74 jaar, naar geslacht, 2008-2015 (in procenten van de beroepsbevolking)

Bron: CBS (2016c)

Hoewel het baanverlies van de vrouw meestal met een kleiner inkomensverlies gepaard gaat dan dat van de man, zal ook haar inkomen vaak maar ten dele kunnen worden gemist: de afgelopen decennia is het aandeel van vrouwen in het totale arbeidsinkomen van koppels toegenomen, van 24% in 1996 tot 32% in 2014 (alleen huishoudens met minstens één inkomen uit arbeid; bron: Arbeidsaanbodpanel 1996 en 2014). Bovendien is het aandeel paren waarvan de vrouw meer uren werkt dan de man toegenomen, van 10% in 2002 tot 13% in 2012 (Van den Brakel en Souren 2014). Zeker bij deze paren kan werkloosheid van de vrouw aanzienlijke financiële gevolgen hebben. Dit roept de vraag op in hoeverre mannen hun arbeidsduur vergroten bij baanverlies van hun vrouw, wanneer zij daarvoor de ruimte hebben.

Onduidelijk in hoeverre arbeidsduurvergroting bij werkloosheid partner daadwerkelijk voorkwam tijdens crisis

Er is, bij ons weten, in Nederland tot dusverre geen onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van een *added worker*-effect tijdens de crisis. We weten dus niet in hoeverre vrouwen en mannen hun arbeidsduur hebben vergroot bij baanverlies van hun partner, laat staan of de verdeling van betaalde arbeid in het huishouden daardoor langdurend is veranderd. Hoewel urenuitbreiding de financiële terugval kan beperken, zijn er ook argumenten te bedenken waarom mensen er niet snel toe zullen overgaan. Zo kunnen huishoudens de financiële noodzaak als laag inschatten, doordat zo'n 55% tot 65% van de baanverliezers de afgelopen jaren binnen twaalf maanden nieuw werk vond (CBS 2016a) en het huishouden die periode wel kan overbruggen.

Waarschijnlijk zal een eventueel *added worker*-effect eerder bij vrouwen dan mannen optreden. Vrouwen werken immers meestal in deeltijd en hebben dus gemiddeld meer ruimte voor urenuitbreiding. Bovendien is de terugval in huishoudinkomen bovengemiddeld groot bij baanverlies van hun partner en de financiële noodzaak van urenuitbreiding daarvoor waarschijnlijk ook. Wel kunnen mannen zich misschien eerder dan vrouwen geroepen voelen om extra geld in het laatje te brengen bij baanverlies van hun partner, bijvoorbeeld omdat ze dat eerder als hun (traditionele) rol zien. Maar ook omdat hun vrouw zich bij (langdurend) baanverlies wellicht vaker dan een mannelijke partner helemaal terugtrekt van de arbeidsmarkt, zoals in vorige recessies wel voorkwam (vgl. Scheele et al. 2008).

Ook onduidelijk of werkloosheid anders uitwerkt op welbevinden van vrouwen en mannen

Buitenlands onderzoek suggereert dat baanverlies het welbevinden van vrouwen minder aantast dan dat van mannen (bv. Clark et al. 2008; Paul en Moser 2009) en dat werklozen van wie het welzijn maar beperkt daalt, minder hard naar nieuw werk zoeken (Clark 2003; Gielen en Van Ours 2012; Winkelmann 2006). Dat zou het risico op terugtrekking van de arbeidsmarkt door vrouwelijke baanverliezers kunnen vergroten. We weten echter niet of ook in Nederland baanverlies vrouwen minder aangrijpt dan mannen.

Ook los daarvan is inzicht in de effecten van baanverlies op welzijn belangrijk. Buitenlands onderzoek laat zien dat het welbevinden bij baanverlies daalt. Voor Nederland is alleen bekend dat personen die al werkloos zijn, een minder goede gezondheid en lagere tevredenheid met het leven hebben dan werkenden (Boelhouwer 2015; Van Echtelt 2010 en 2011; Jehoel-Gijsbers en Hoff 2009). Maar daarbij is onduidelijk in hoeverre dit komt door het baanverlies zelf en in hoeverre er bij de latere baanverliezers al eerder problemen waren, die (mede) hebben bijgedragen aan hun werkloosheid. In welke mate dit verschilt voor vrouwen en mannen is in Nederland evenmin onderzocht.

Weinig inzicht in gevolgen van werkloosheid voor het welbevinden van partners

Werkloosheid heeft mogelijk niet alleen gevolgen voor de direct betrokkenen; ook hun partners kunnen eronder lijden. Zo kan de inkomensdaling van het huishouden tot spanningen in de relatie leiden. Bij werkloosheid van de man is het risico daarop wellicht extra groot, doordat mogelijk ook de traditionele taakverdeling en machtsverhouding tussen de partners onder druk komt te staan. Het is daarom eveneens de vraag of er verschil is in het welbevinden van vrouwelijke en mannelijke partners van baanverliezers.

1.2 Onderzoeksvragen

Dit rapport geeft meer inzicht in de gevolgen van baanverlies tijdens de crisis. De volgende onderzoeksvragen staan centraal:

- Vergroten vrouwen en mannen hun arbeidsduur bij baanverlies van de partner? Als zij eerder niet actief waren op de arbeidsmarkt, melden zij zich dan alsnog? In hoeverre hebben zij een niet- vervulde wens om meer uren te werken of weer te gaan werken? (hoofdstuk 2)

- Verminderen de ervaren gezondheid en tevredenheid met het leven van mensen bij baanverlies? Wat gebeurt er met het welbevinden van hun partner? Verschillen de effecten voor vrouwen en mannen? (hoofdstuk 3)

Omdat het nu economisch beter gaat en de werkloosheid begint te dalen, is het een mooi moment om dit in kaart te brengen.

Het rapport is geschreven op verzoek van de directie Emancipatie van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (ocw), die geïnteresseerd is in genderverschillen in de reactie op werkloosheid. Het antwoord op de eerste vraag geeft de directie daarnaast meer inzicht in hoe gevoelig de arbeidsduur van vrouwen is voor financiële prikkels. Het antwoord op de tweede vraag geeft inzicht in het belang dat betaald werk tegenwoordig voor vrouwen heeft. Deze antwoorden kunnen belangrijke informatie verschaffen voor het streven in het emancipatiebeleid om de arbeidsparticipatie van vrouwen te vergroten, zowel in personen als in uren. Daarnaast kan de tweede vraag meer inzicht verschaffen in de vraag of werkloosheid verschillende gevolgen heeft voor de gezondheid van vrouwen en mannen. Dat is relevant, omdat een ander, betrekkelijk nieuw thema in het emancipatiebeleid gezondheid is, vooral in relatie tot (arbeids)participatie. De relatie tussen arbeid, gezondheid en gender is complex en nog lang niet in alle fitnesses onderzocht. Wel is bekend dat vrouwen een slechtere gezondheid hebben en daardoor meer beperkingen hebben dan mannen, wat mede een verklaring vormt voor hun lagere arbeidsdeelname (Harbers en Hoeymans 2013; Knoop et al. 2014). Daarnaast werken vrouwen vaker dan mannen in sectoren en functies die de kans op uitval en ziekteverzuim vergroten (Verdonk 2013). De specifieke rol van werkloosheid voor de gezondheid van vrouwen en mannen is in Nederland nog niet eerder onderzocht.

Longitudinale gegevens

Beide onderzoeksvragen worden beantwoord met behulp van longitudinale gegevens – gegevens van mensen die over de tijd worden gevolgd. Het mooie van zulke gegevens is dat ze laten zien hoe het gedrag of de houding van mensen verandert bij baanverlies. Dat geeft meer inzicht in oorzaak en gevolg dan bevraging op één moment in de tijd. Bij eenmalige bevraging is immers niet uit te sluiten dat eventuele verschillen in arbeidsduur en welbevinden vooraf al bestonden. Zo kan een lager welbevinden van werklozen van tevoren al aanwezig zijn geweest, en wellicht zelfs een van de oorzaken zijn van het baanverlies. Zekerheid over causaliteit hebben we echter niet; de mogelijkheid bestaat dat respondenten die werkloos worden, op ongemeten kenmerken verschillen van respondenten die dat niet overkomt (bv. kleinere netwerken, minder sociale vaardigheden), en dat juist deze kenmerken hun latere arbeidsduur en gezondheid beïnvloeden. Er is voor beide onderzoeksvragen een verschillend, longitudinaal databestand gebruikt. Deze worden in de hoofdstukken en bijlage A nader toegelicht.

2 Gevolgen van werkloosheid voor arbeidsduur en arbeidsdeelname van de partner

2.1 Leidt de crisis tot verandering van de taakverdeling tussen partners?

Tijdens de crisis (2008-2013) is onder mannen de werkloosheid aanvankelijk sterker gestegen dan onder vrouwen (figuur 1.1). Later nam de werkloosheid onder vrouwen juist meer toe en is ze ook langer doorgestegen. Sinds 2015 is de werkloosheid op zijn retour onder mannen én vrouwen (zie figuur 1.1). De werkloosheid heeft mannen en vrouwen in verschillende huishoudtypen getroffen, maar was het sterkst bij alleenstaande mannen (11%).² Bij paren was een lager, maar substantieel deel van mannen en vrouwen werkloos (5% à 6%) (CBS 2015b).

Mensen die werkloos raken, worden geconfronteerd met inkomensverlies. Als hun arbeidsverleden lang genoeg is, ontvangen ze een ww-uitkering die maximaal 38 maanden duurt (met ingang van 2016 is de maximale duur stapsgewijs ingekort naar 24 maanden). Daarna volgt, afhankelijk van de inkomsten van de partner en het eigen vermogen van het huishouden, een bijstandsuitkering. Alleenstaanden en alleenstaande ouders hebben geen andere bronnen om het inkomensverlies te compenseren, behalve wellicht inkomsten van oudere, inwonende kinderen. Bij samenwonende paren kan in geval van werkloosheid van de ene partner, het inkomen van de andere partner de financiële gevolgen voor het huishouden enigszins verzachten.

Werkloosheid van de man heeft meestal een groter negatief effect op het huishoudinkomen dan werkloosheid van de vrouw, doordat mannen doorgaans meer uren werken en ook per uur meer betaald krijgen (Van den Brakel et al. 2014). Het nog kunnen opbrengen van de vaste lasten kan dan een probleem worden. Zo'n situatie kan een prikkel vormen voor vrouwelijke partners om meer uren te gaan werken.

Driekwart van de werkende vrouwen in Nederland heeft een deeltijdbaan, en de helft van de deeltijdwerkende vrouwen werkt minder dan 25 uur per week (Bierings et al. 2014).

De gemiddelde arbeidsduur van alle vrouwen is sinds 2008 weliswaar gelijk gebleven op 26,4 uur per week (Bierings et al. 2014), maar het is mogelijk dat de arbeidsduur bij sommige groepen (vrouwen met werkloze partners) wel is toegenomen en bij andere niet.

In het geval van werkloosheid van de man is er, gezien de omvang van de gemiddelde deeltijdbaan van vrouwen, in theorie ruimte voor uitbreiding van arbeidsuren van de vrouw.

Sinds de invoering van de Wet aanpassing arbeidsduur (Waa) in 2000 hebben werknemers het recht om hun arbeidsduur zowel te verkorten als uit te breiden. De werkgever kan een verzoek om vergroting of vermindering van het aantal arbeidsuren alleen weigeren op zwaarwegende gronden, waaronder bedrijfseconomische omstandigheden.

---

2 Een mogelijke verklaring voor de relatief hoge werkloosheid van alleenstaande mannen is dat dezelfde factoren die hun kansen op de arbeidsmarkt verkleinen (gezondheidsproblemen en persoonlijkheidskenmerken), ook hun kansen op de relatiemarkt verkleinen (zie De Beer 2015).

Daarnaast kan werkloosheid van de man een stimulans vormen voor vrouwen die helemaal geen baan hebben om (weer) te gaan werken. Het gaat hierbij om ongeveer 20% van de samenwonende vrouwen (zie tabel 2.1). Bij eenverdienershuishoudens is het inkomensverlies nog groter dan in huishoudens met twee inkomens (zie ook Soede et al. 2009). In de praktijk zal het voor een niet-werkende partner vermoedelijk moeilijker zijn om weer een baan te vinden dan voor een deeltijdwerkende partner om de bestaande baan met enkele uren uit te breiden.

De afgelopen decennia is het aandeel van vrouwen in het totale arbeidsinkomen van koppels toegenomen, van 24% in 1996 tot 32% in 2014 (alleen huishoudens met minstens één inkomen uit arbeid; bron: AAP'96 en '14). Parallel hieraan is het aandeel stellen waarvan de vrouw meer uren werkt dan haar man of beide partners een deeltijdbaan hebben, gestegen van 10% in 2002 naar 13% in 2012 (Van den Brakel en Souren 2014) resp. van 12% in 2003 naar 20% in 2014 (CBS 2016d). In deze huishoudens heeft werkloosheid van de vrouw ook aanzienlijke financiële gevolgen. Als de man parttime werkt, heeft hij in zo'n situatie ook ruimte om zijn uren uit te breiden. Daarom kan eveneens de vraag worden gesteld of mannen van vrouwelijke partners die werkloos zijn geworden, hun arbeidsduur hebben uitgebreid. De taakverdeling zou in dat geval (tijdelijk) wat traditioneler worden: de vrouw is (voorlopig) thuis, de man gaat meer uren werken.

De volgende onderzoeksvragen staan centraal in dit hoofdstuk:

- Vergroten vrouwen en mannen hun arbeidsduur bij baanverlies van de partner?
- Als zij niet actief waren op de arbeidsmarkt, melden zij zich daar dan alsnog?
- In hoeverre hebben zij een niet- vervulde wens om meer uren te werken of (weer) te gaan werken?

2.2 Literatuur

In de literatuur wordt uitbreiding van de arbeidsduur of toetreding tot de arbeidsmarkt door vrouwen in reactie op werkloosheid van hun partner, aangeduid met het *added worker-effect*. Vrouwen kunnen zo het inkomensverlies door werkloosheid van hun man (enigszins) compenseren³. Het concept van het *added worker-effect* is niet nieuw; het werd in de jaren veertig voor het eerst geopperd door Humphrey (1940). Mincer (1962) werkte het idee verder uit in een micro-economisch model. Lundberg (1985) liet zien dat het *added worker-effect* het beste met longitudinale data kan worden onderzocht, om zo de veranderingen op microniveau in beeld te brengen. Zij toonde een bescheiden *added worker-effect* aan ten

---

3 In de literatuur wordt het *added worker-effect* onderscheiden van het zogenoemde *discouraged worker-effect*. Hiermee wordt bedoeld dat vrouwen na baanverlies zich helemaal terugtrekken van de arbeidsmarkt, omdat ze inschatten niet meer aan werk te kunnen komen. Dit effect werd in eerdere perioden van crisis soms gevonden. In dit onderzoek gaan we vanwege onze onderzoeksvragen alleen in op het *added worker-effect* en laten het *discouraged worker-effect* buiten beschouwing.

tijde van de werkloosheid in de vs begin jaren tachtig. Het effect hangt in de praktijk van allerlei factoren af, waaronder het (verwachte) loon en de samenstelling van het huishouden. Ook de beschikbaarheid van alternatieven in een huishouden (geld lenen, ontsparen, bezuinigen op aankopen, intensiever naar werk zoeken door de werkloze kostwinner) speelt een rol (Lundberg 1985). Daarnaast kunnen traditionele rolopvattingen en voorkeuren (Hakim 2000) een belemmering vormen voor de vrouw om daadwerkelijk haar arbeidsduur of -deelname te vergroten na baanverlies van de man.

In de afgelopen jaren is het *added worker*-effect voor de eerste crisisjaren in diverse buitenlandse studies aangetoond. Daarbij wordt steeds onderscheid gemaakt tussen toetreding tot de arbeidsmarkt door vrouwen die kort daarvoor geen baan hadden en uitbreiding van de arbeidsduur van werkende vrouwen. Een analyse van 28 Europese landen voor de periode 2004-2011 (Bredtman et al. 2014) liet voor de groep mediterrane landen beide typen *added worker*-effecten zien (zowel vergroting van arbeidsduur als toetreding tot de arbeidsmarkt). Voor de Scandinavische, continentale en Midden- en Oost-Europese landen werd maar gedeeltelijk bevestiging van *added worker*-effecten gevonden en voor Angelsaksische landen zelfs negatieve *added worker*-effecten. Voor de groep continentale landen, waaronder Nederland, was alleen een effect zichtbaar voor de overgang van deeltijd- naar voltijdwerk van de vrouw na baanverlies van de echtgenoot. In dit onderzoek zijn geen afzonderlijke analyses per land gemaakt.

Er zijn wel afzonderlijke onderzoeken gedaan voor de vs (Mattingly en Smith 2010), Duitsland (Triebe 2015) en Spanje (Gómez Díaz 2014). De uitkomsten daarvan wijzen voor de eerste crisisjaren op *added worker*-effecten. Voor de vs en Spanje vonden de onderzoekers zowel een stijging van de arbeidsduur van vrouwen als een stijging van hun arbeidsdeelname (in aantal personen) na baanverlies van hun man. Voor Duitsland onderzocht Triebe niet alleen de reacties van vrouwen, maar ook die van mannen op het baanverlies van hun partner. Voor beiden vond zij een effect van de werkloosheid van de partner op een stijging van de arbeidsduur van de andere partner; voor mannen was dit effect nog iets sterker dan voor vrouwen. Er werden geen effecten gevonden van werkloosheid van de ene partner op een toename van de arbeidsdeelname (in aantal personen) van de andere partner.

Studies naar het *added worker*-effect in eerdere perioden van crisis of recessie laten geen eenduidige resultaten zien. Uit het onderzoek van Josten (2013) blijkt dat in Nederland tijdens de internetrecessie van 2003-2005 vrouwelijke werknemers in de gezondheidszorg met een werkloze partner niet vaker hun arbeidsduur uitbreidden dan vrouwen met een werkende partner. Wel hadden vrouwen met werkloze partners minder vaak hun arbeidsduur verkort dan vrouwen met een werkende partner. Internationaal werd voor sommige landen en eerdere perioden duidelijk een *added worker*-effect gevonden (Australië: Gong 2011; Japan: Kohara 2010). In andere landen was slechts een beperkte stijging van de arbeidsdeelname van vrouwen te zien (vs: Stephens 2001; Juhn en Potter 2007; Groot Brittannië en Duitsland: McGinnity 2002).

Er zijn dus aanwijzingen voor het bestaan van het *added worker*-effect, vooral voor de afgelopen crisis. Voor Nederland afzonderlijk is dit nog niet onderzocht, zeker niet voor de laat-

ste crisisjaren (na 2011). Verder is, afgezien van Duitsland, nooit eerder onderzocht of mannen met een werkloze vrouw hun arbeidsduur uitbreiden.

2.3 Data en methode

De onderzoeksvragen in dit hoofdstuk worden onderzocht met de jaarlijkse Enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS. Dit is een roterend panelonderzoek, waarbij ieder jaar een steekproef uit huishoudens in de Nederlandse bevolking wordt getrokken. Alle personen van 15 jaar en ouder in het huishouden worden benaderd voor deelname. In 2014 deden ruim 120.000 personen mee aan de EBB. De respondenten worden steeds in vijf opeenvolgende kwartalen ondervraagd over hun arbeidsmarktpositie. Ook hun eventuele partner wordt vijf kwartalen achtereen gevolgd. Door vergelijking van deze kwartalen kunnen veranderingen van werk (als werknemer of zelfstandige) naar werkloosheid (of andersom) van de ene partner en veranderingen van arbeidsduur en arbeidsdeelname van de andere partner worden waargenomen en met elkaar in verband worden gebracht. Omdat we specifiek geïnteresseerd zijn in reacties van de ene partner op werkloosheid van de andere partner en veronderstellen dat sociale normen over de taakverdeling tussen mannen en vrouwen hierbij een rol spelen, gaan de analyses in dit hoofdstuk over heteroseksuele, samenwonende vrouwen en mannen van 20-65 jaar. De analyses hebben betrekking op de jaren 2012, 2013 en 2014 en het eerste kwartaal van 2015. Er is voor deze periode gekozen, omdat de werkloosheid toen het hoogst was.

Helaas hebben we van lang niet alle respondenten in onze EBB-dataset gegevens over vijf kwartalen (zie tabel 2.1). Voor een deel komt dat doordat we van respondenten die hebben deelgenomen aan het begin (begin 2012) of aan het eind (eind 2014/begin 2015) van onze waarneemperiode, alleen gegevens over hun laatste of eerste kwartalen hebben. Voor een ander deel ligt het aan tussentijdse uitval van respondenten; sommige mensen haken na een of meer metingen af.

Een andere beperking van onze analyse van paren is dat personen die gedurende de periode van vijf kwartalen van deelname zijn gaan samenwonen of scheiden, slechts gedeeltelijk zijn waargenomen.

Om veranderingen in arbeidsmarktpositie in kaart te brengen, zijn de posities van vrouwen en mannen in opeenvolgende kwartalen in de periode 2012-2015 vergeleken. Steeds vergelijken we de verandering in arbeidsduur en -deelname van de ene partner met de verandering van arbeidsmarktpositie van de andere partner. Daarbij onderscheiden we partners die aan het werk zijn gebleven (werkbehouders) en partners die hun werk door werkloosheid zijn verloren (baanverliezers). Partners die hun baan hebben opgegeven en niet (meer) naar werk zoeken (niet-actief zijn op de arbeidsmarkt) nemen we niet mee. Ook degenen die al werkloos waren voordat zij deelnamen aan de EBB blijven buiten de analyse.

Als we gegevens van respondenten in meerdere kwartalen analyseren, noemen we het eerste kwartaal periode t , het tweede kwartaal $t+1$, het derde kwartaal $t+2$ enzovoort. De respondenten zijn in verschillende perioden begonnen met hun deelname aan de EBB. Voor de

ene respondent kan periode t dus eerder of later zijn dan voor de andere respondent. Tabel 2.1 laat zien hoeveel paren er in de verschillende kwartalen in onze dataset zitten en wat hun arbeidsmarktpositie is.

Tabel 2.1

Arbeidsmarktpositie van vrouwen en mannen die tot een paar behoren, personen van 20-64 jaar, 2012-2015 (in procenten)

	t		t+1		t+2		t+3		t+4	
	v	m	v	m	v	m	v	m	v	m
werkend	75	84	76	84	76	84	77	85	77	85
werkzoekend	4	4	3	4	3	4	4	4	4	4
niet-beroepsbevolking	21	12	20	12	20	12	19	12	19	12
(n) = aantal paren (100%)	(363.116)		(227.669)		(147.017)		(84.717)		(37.861)	

Bron: CBS (EBB'12-'15)

De veranderingen in arbeidsmarktpositie en arbeidsduur zijn getoetst en geanalyseerd met behulp van regressieanalyses, die geschikt zijn voor paneldata (zie voor details verder bijlage A). Schema 2.1 geeft een overzicht van de verschillende toetsen die zijn uitgevoerd.

Schema 2.1

Leeswijzer

vergelijking vrouwen en mannen van baanverliezers vs. werkbehouders naar:

2.4 Uitbreiding van de arbeidsduur

We kijken naar de veranderingen van de arbeidsduur van werkende vrouwen in relatie tot de veranderingen in arbeidsmarktpositie van hun man. Daarbij vergelijken we steeds vrouwen van mannen die hun werk hebben behouden en van mannen die werkloos zijn geworden. Om een verandering vast te stellen, vergelijken we de arbeidsduur in periode t met die in $t+1$. Als deze van elkaar verschillen, heeft er tussen de metingen een verandering plaatsgevonden. We spreken dan van een verandering tussen t en $t+1$. Hetzelfde doen we voor veranderingen van de arbeidsduur tussen t en $t+2$, t en $t+3$ enzovoort. Op dezelfde manier als bij arbeidsduur stellen we vast of de arbeidsmarktpositie van de partner in $t+1$ is veranderd van werkend in werkzoekend of hetzelfde is gebleven (werkbehouders).

We gaan vanaf $t+1$ voor elk kwartaal na in welke mate de totale arbeidsduur van de vrouw is veranderd ten opzichte van haar arbeidsduur in t . Fluctuaties in arbeidsduur in opeenvolgende kwartalen worden dus bij elkaar opgeteld. We vergelijken de aldus berekende totale cumulatieve arbeidsduurverandering van vrouwen van mannen die in $t+1$ werkloos zijn geworden met vrouwen van wie de man in $t+1$ zijn baan heeft behouden.

Werkende vrouwen gaan nauwelijks meer uren werken na baanverlies van man

De vrouwen van latere baanverliezers werkten vlak van tevoren, in t , gemiddeld 26 uur per week. Dat is evenveel als de vrouwen van baanbehouders. In de periode dat hun man zijn baan verloor, tussen t en $t+1$, verhoogde 10% van de vrouwen van baanverliezers haar arbeidsduur en verlaagde 6% deze. Van de vrouwen van werkbehouders ging 7% meer uren werken en eveneens 7% minder uren (niet in tabel). Gemiddeld gingen de vrouwen van baanverliezers 0,38 uur per week meer werken (zie figuur 2.1). Dat is significant meer dan de vrouwen van werkbehouders (toets 1), die hun arbeidsduur in dezelfde periode met maar 0,003 uur per week vergrootten. Hoewel significant, stelt dit verschil weinig voor. Het gaat om nauwelijks waar te nemen veranderingen: 23 minuten tegenover 2 minuten per week. Daarbij moet wel worden bedacht dat de vrouwen van baanverliezers op $t+1$ nog maar kort de tijd zullen hebben gehad om hun arbeidsduur aan te passen: hun man zal zijn werk hooguit drie maanden terug – en gemiddeld 1,5 maand geleden – zijn kwijtgeraakt.

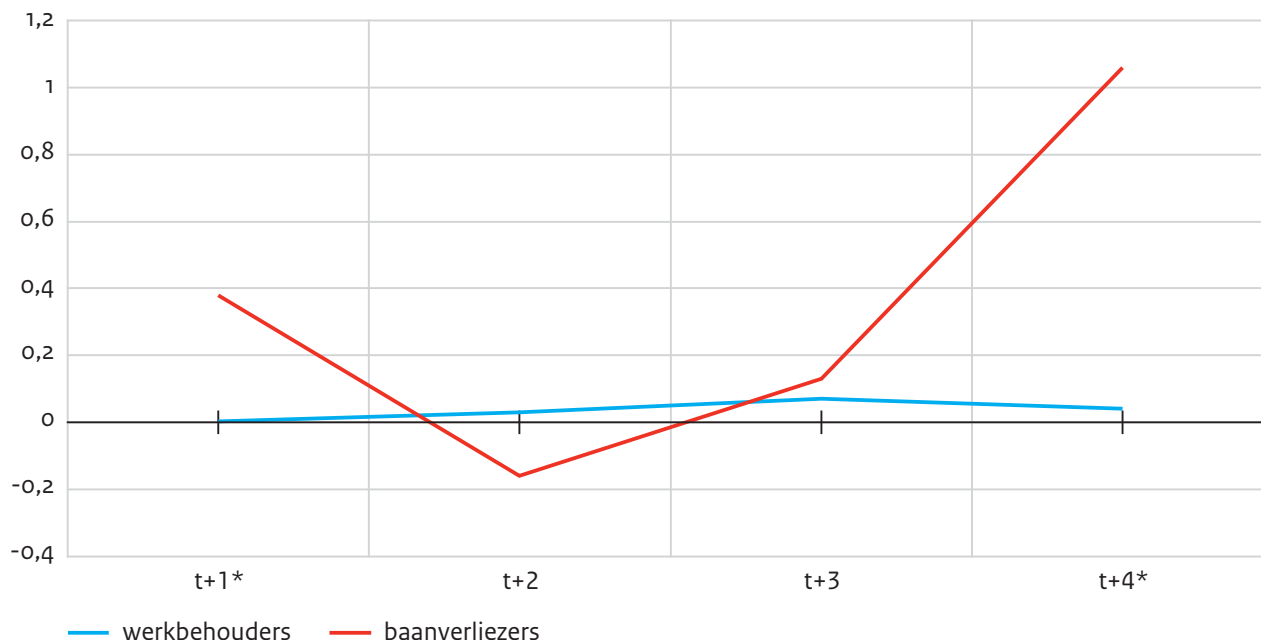
In het daaropvolgende kwartaal $t+2$ liep de totale urenuitbreiding, dat wil zeggen ten opzichte van t , iets terug onder vrouwen van baanverliezers. In $t+3$ nam die iets toe. Maar voor $t+2$ en $t+3$ is er geen significant verschil in arbeidsduurverandering te zien met vrouwen van werkbehouders. In $t+4$, echter, dus zo'n 9-12 maanden na het baanverlies, nam de totale urenverandering duidelijk toe tot het boven het niveau van $t+1$ en is er een klein, maar significant verschil zichtbaar tussen vrouwen van werkbehouders en baanverliezers: 0,04 uur tegenover 1 uur per week. Uiteindelijk hebben in $t+4$ meer vrouwen van baanverliezers hun arbeidsduur (ten opzichte van t) verhoogd dan vrouwen van baanbehouders (20% resp. 16%) en minder vaak verlaagd (10% tegenover 16%) (niet in tabel). Bij de vrouwen die meer uren gingen werken, valt op dat vrouwen van

baanverliezers vaker (9%) hun arbeidsduur voor meer dan 8 uur per week uitbreiden dan de vrouwen van werkbehouders (4%) (niet in tabel).

Figuur 2.1

Feitelijke verandering in arbeidsduur van vrouwen (ten opzichte van periode t), naar verandering in arbeidsmarktpositie man (in t+1), 2012-2015 (in gemiddelde uren per week)^{a, b}

a In t+2, t+3 en t+4 exclusief vrouwen van wie de baanverliezer (in t+1) weer werk heeft gevonden in t+2 of later, en exclusief vrouwen van wie de baanbehouder (in t+1) werkloos is geworden in t+2 of later.

b Verschillen tussen vrouwen van werkbehouders en baanverliezers zijn getoetst met regressieanalyses met robuuste standaardfouten. Significante verschillen worden aangeduid met: * = $p < 0,05$.

Bron: CBS (EBB'12-'15) SCP bewerking

We zien dus alleen in t+1 en t+4 een significant verschil in totale arbeidsduurverandering tussen vrouwen van baanverliezers en werkbehouders. Als de verandering een reactie is op de werkloosheid van de man – daarover hebben we echter geen zekerheid – komt die blijkbaar ofwel direct na dan wel gelijktijdig met het baanverlies ofwel pas na drie kwartalen. Het is denkbaar dat sommige vrouwen pas na verloop van tijd hun arbeidsduur (willen) gaan uitbreiden, omdat ze verwachten dat hun man op korte termijn weer een baan vindt. De meeste werklozen vinden binnen twaalf maanden weer een nieuwe baan (CBS 2016a). Als die verwachting niet uitkomt of als het huishoudinkomen verder daalt door het aflopen van de ww-uitkering (na maximaal 38 maanden), gaan partners mogelijk proberen meer uren te werken. We kunnen helaas niet nagaan of er op nog langere termijn een groter effect is, doordat respondenten maximaal vijf kwartalen aan de EBB meedoen.

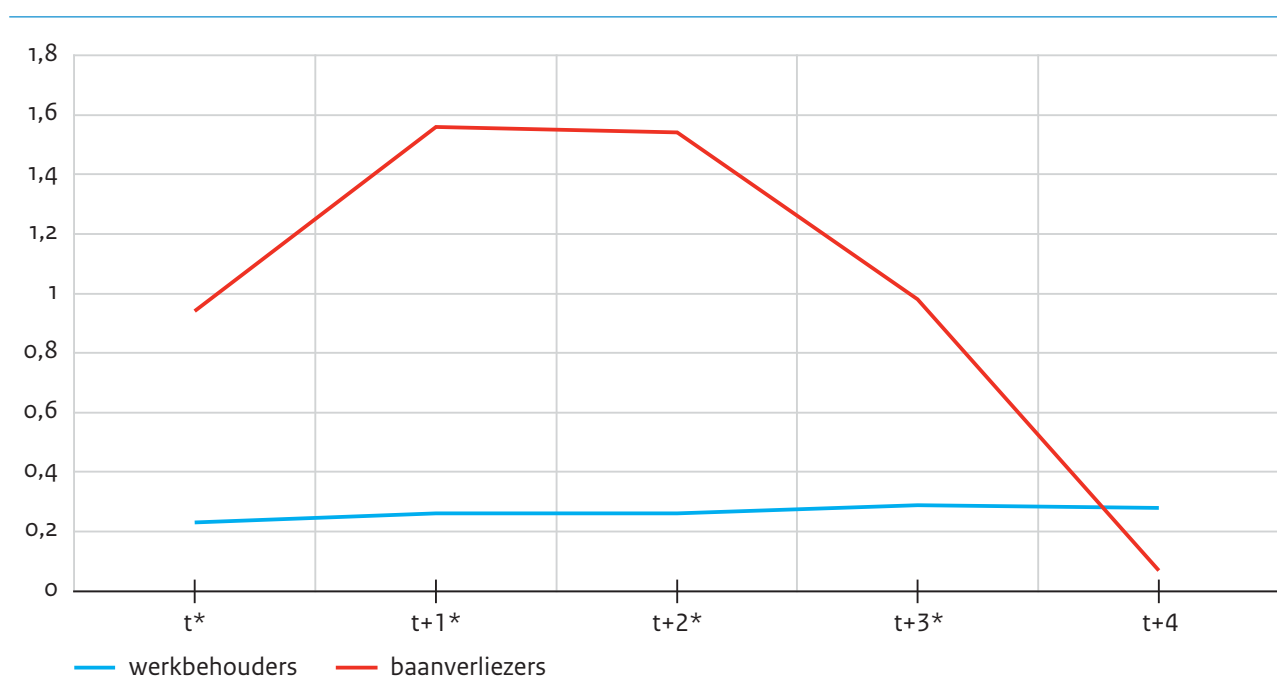
Vrouwen van baanverliezers willen eerst meer uren werken dan vrouwen van werkbehouders, maar later niet meer

Naast de feitelijke realisatie van meer (of minder) uren werken, is het ook van belang om te kijken naar de wensen die vrouwelijke werknemers daarvoor hebben. Wellicht zijn er meer vrouwen die een urenuitbreiding willen dan die dit feitelijk realiseren, vanwege praktische belemmeringen, bijvoorbeeld de slechte financiële situatie van de organisatie waarin zij werken.

We zijn voor vrouwen van baanverliezers en werkbehouders nagegaan in hoeverre hun gewenste arbeidsduur op de verschillende meetmomenten afwijkt van hun feitelijke, contractuele arbeidsduur op datzelfde moment (toets 2, zie figuur 2.2).

Figuur 2.2

Gewenste verandering in arbeidsduur van vrouwen, naar verandering in arbeidsmarktpositie man, 2012-2015 (in gemiddelde uren per week)^{a, b}

a In t+2, t+3 en t+4 exclusief vrouwen van wie de baanverliezer (in t+1) weer werk heeft gevonden in t+2 of later, en exclusief vrouwen van wie de baanbehouder (in t+1) werkloos is geworden in t+2 of later.

b Verschillen tussen vrouwen van werkbehouders en baanverliezers zijn getoetst met regressieanalyses met robuuste standaardfouten. Significante verschillen worden aangeduid met: * = $p < 0,05$.

Bron: CBS (EBB'12-'15) SCP bewerking

Het blijkt dat vlak voor het baanverlies, in t, de vrouwen van latere baanverliezers bijna 1 uur per week meer wilden werken. De vrouwen van werkbehouders wensten hun arbeidsduur toen met 0,2 uur te vergroten.⁴ Wellicht zag een deel van deze vrouwen het

4 Om deze reden is ook nagegaan of de gewenste urenverandering veranderde na baanverlies van de man. Die veranderde bij vrouwen van baanverliezers echter niet significant meer of minder dan bij vrouwen van werkbehouders.

baanverlies al van tevoren aankomen en wilden ze daarom meer uren werken. In $t+1$ willen vrouwen van wie de man inmiddels zijn baan verloren heeft 1,6 uur per week meer werken dan zij feitelijk werkten in $t+1$. Bij vrouwen van een werkbehouder is dit 0,26 uur. In $t+2$ is de gewenste urenverandering ongeveer even groot als in $t+1$. In $t+3$ willen vrouwen van baanverliezers ruim 1 uur meer werken, tegenover 0,3 uur bij vrouwen van wie de man zijn werk heeft behouden. De verschillen in gewenste urenverandering tussen vrouwen van werkbehouders en van baanverliezers zijn significant, behalve in $t+4$. Wellicht komt dat doordat sommige vrouwen intussen hun arbeidsduur hebben uitgebreid (zie figuur 2.1).

Verschillen in feitelijke arbeidsduurverandering blijven staan na correctie voor achtergrondkenmerken

De vrouwen van baanverliezers kunnen ook op andere kenmerken dan alleen het baanverlies van hun man afwijken van de vrouwen van mannen die hun werk behielden. Zo zijn baanverliezers relatief vaak laagopgeleid en de vrouwen van deze baanverliezers waarschijnlijk ook, doordat partners vaak eenzelfde opleidingsniveau hebben (homogamie, zie bv. Kalmijn 1998). Aangezien dat soort factoren eveneens de eigen arbeidsduur kan beïnvloeden, moet voor zulke verschillen worden gecorrigeerd. Dat hebben we gedaan in een regressieanalyse (zie voor verdere toelichting op de gebruikte analyse bijlage A, te vinden via www.scp.nl bij dit rapport). Daarmee kunnen we toetsen wat het effect is van de verandering van de arbeidsmarktpositie van de man op de verandering van de arbeidsduur van de vrouw, na correctie voor relevante verschillen in achtergrondkenmerken tussen partners van baanverliezers en van werkbehouders. Naast opleidingsniveau, de aanwezigheid van kinderen en etnische herkomst, zijn baankenmerken meegenomen en jaar van deelname aan de EBB als proxy voor de economische situatie. Helaas bevat de EBB geen inkomensgegevens, zodat we niet kunnen nagaan in welke mate de financiële situatie is verslechterd na baanverlies van de partner.

De analyses laten zien dat na correctie voor bovenstaande factoren vrouwen van baanverliezers hun arbeidsduur in $t+1$ (niet in tabel) en ook in $t+4$, dus na 9 tot 12 maanden, nog steeds significant meer hebben uitgebreid dan vrouwen van werkbehouders (tabel B2.1, eerste cijferkolom, in bijlage B, te vinden via www.scp.nl bij dit rapport). De meeste, andere opgenomen factoren, zoals opleidingsniveau en baankenmerken, hebben ook samenhang met de verandering in arbeidsduur, maar minder sterk dan de verandering in arbeidsmarktpositie van de partner tussen t en $t+1$.

Als we vervolgens vergelijkbare regressieanalyses doen voor de gewenste urenverandering van vrouwen, blijkt er in $t+1$, $t+2$ en $t+3$ (niet in tabellen) wel, maar in $t+4$ (zie bijlage B, tabel B2.2, eerste cijferkolom) niet een significant verschil (meer) te zijn tussen vrouwen van wie de man zijn baan heeft verloren en van wie de man zijn werk heeft behouden. Mogelijk hebben vrouwen van baanverliezers hun wens om meer uren te werken dan al vervuld. Met andere woorden, niet het baanverlies van de man maar andere factoren bepalen drie kwartalen na het baanverlies van de man de wens van de vrouw om meer of

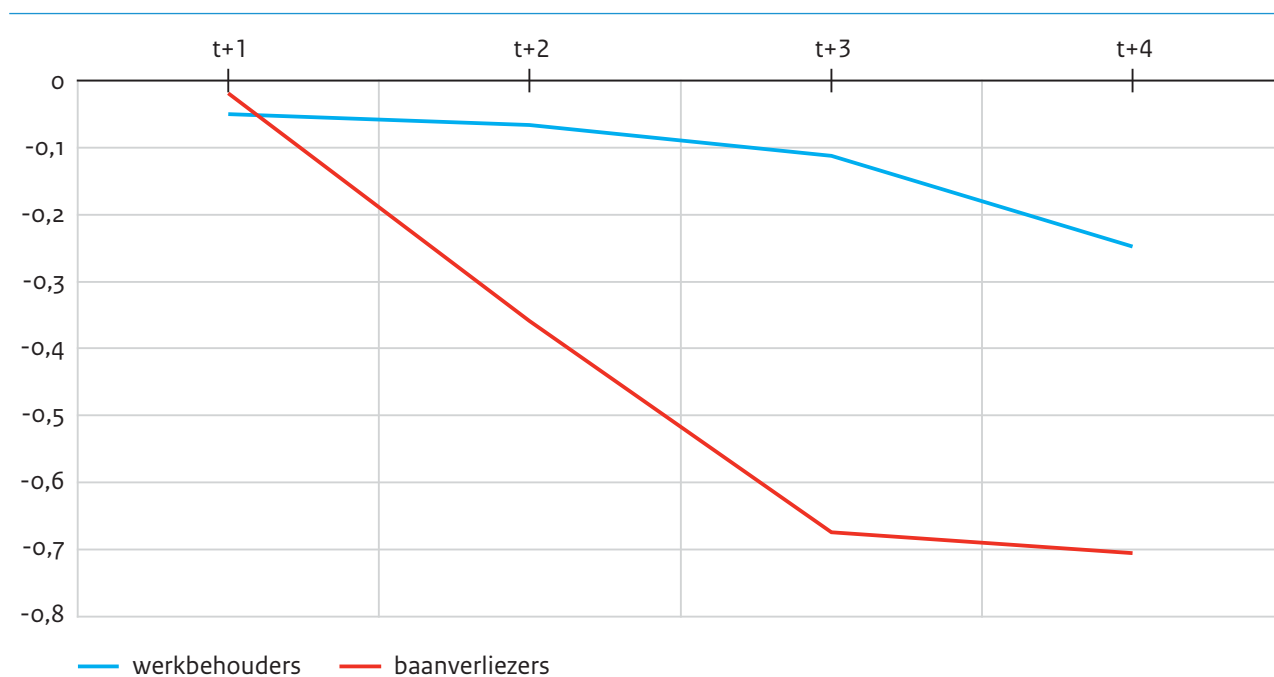
minder uren te werken. Leeftijd, huishoudsamenstelling en een vast dienstverband zijn de belangrijkste van deze factoren.

Mannen gaan na baanverlies van partner niet meer uren werken dan mannen met een werkende partner

Mannen van latere baanverliezers bleken vooraf, in t , gemiddeld 37 uur te werken, net zoveel uren als mannen van latere werkbehouders. Na het baanverlies van hun vrouw nam hun arbeidsduur heel licht af. De arbeidsduur van mannen van werkbehouders nam ook iets af. Ook de verandering in arbeidsduur verschilde niet significant tussen beide groepen (toets 3, zie figuur 2.3). Mannen vertonen dus geen zichtbare reactie op baanverlies van hun vrouw. Vermoedelijk speelt daarbij mee dat de meeste al voltijds werken en dus niet nog meer uren kunnen gaan werken.

Figuur 2.3

Feitelijke verandering in arbeidsduur van mannen (ten opzichte van kwartaal t), naar verandering in arbeidsmarktpositie vrouw, 2012-2015 (in gemiddelde uren per week)^{a, b}

- a In $t+2$, $t+3$ en $t+4$ exclusief mannen van wie de baanverliezer (in $t+1$) weer werk heeft gevonden in $t+2$ of later, en exclusief mannen van wie de baanbehouder (in $t+1$) werkloos is geworden in $t+2$ of later.
- b Verschillen tussen mannen van werkbehouders en baanverliezers zijn getoetst met regressieanalyses met robuuste standaardfouten. Significante verschillen worden aangeduid met: * = $p < 0,05$.

Bron: CBS (EBB'12-'15) SCP bewerking

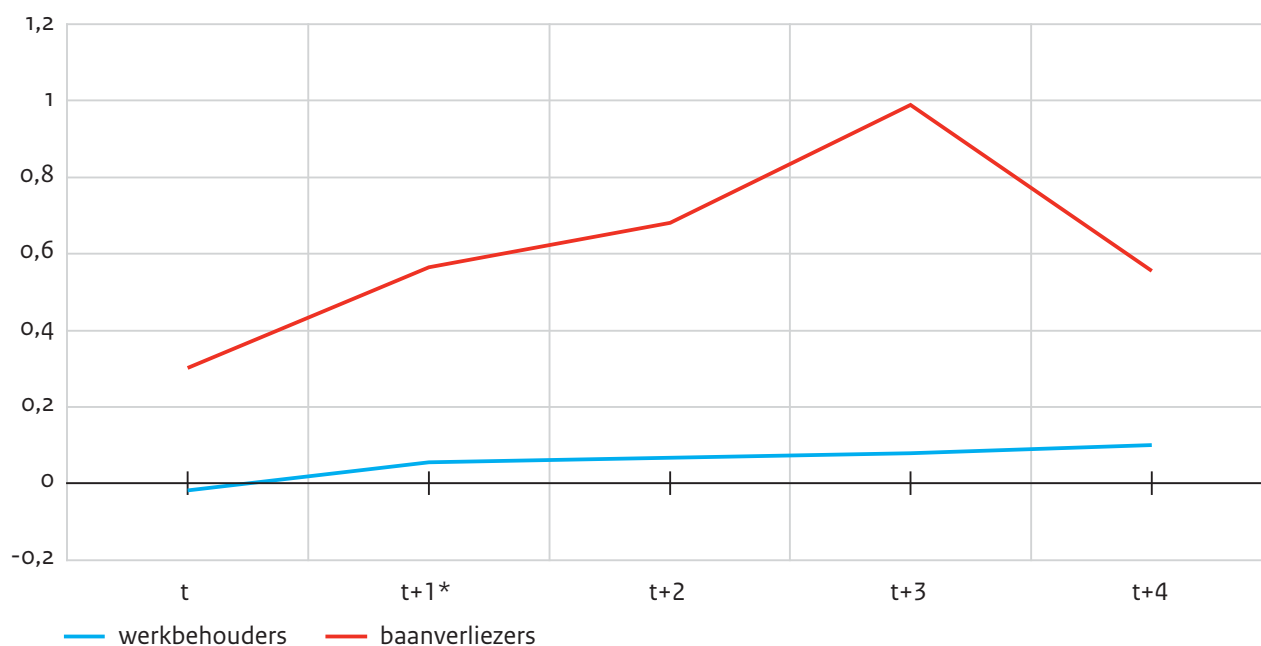
Mannen van baanverliezers en werkbehouders verschillen niet in het aantal uren dat zij willen werken

Voordat het baanverlies van de vrouw (in $t+1$) optreedt, willen mannen van latere baanverliezers iets meer uren werken (0,3 uur) dan zij feitelijk doen (figuur 2.4). Mannen van latere werkbehouders willen vrijwel hetzelfde aantal uren blijven werken. Nadat het

baanverlies is opgetreden, is het verschil in gewenste urenverandering in t+1 tussen mannen van baanverliezers en van werkbehouders significant: 0,6 uur tegenover 0,1 uur (toets 4). Echter, in de kwartalen daarna (t+2 en later) is het verschil tussen de twee groepen mannen niet meer significant.

Figuur 2.4

Gewenste verandering in arbeidsduur van mannen, naar verandering in arbeidsmarktpositie vrouw, 2012-2015 (in gemiddelde uren per week)^a.

- a In t+2, t+3 en t+4 exclusief mannen van wie de baanverliezer (in t+1) weer werk heeft gevonden in t+2 of later, en exclusief mannen van wie de baanbehouder (in t+1) werkloos is geworden in t+2 of later.
b Verschillen tussen mannen van werkbehouders en baanverliezers zijn getoetst met regressieanalyses met robuuste standaardfouten. Significante verschillen worden aangeduid met: * = $p < 0,05$.

Bron: CBS (EBB'12-'15) SCP bewerking

Ook geen verschil in arbeidsduurreactie na correctie voor achtergrondkenmerken

Als we in een regressieanalyse (zie bijlage B, tabel B2.1, tweede cijferkolom) rekening houden met de invloed van andere factoren en verschillen in samenstelling van de groepen mannen met baanverliezers en werkbehouders, blijkt er wederom geen effect van baanverlies van de vrouw te zijn op de totale feitelijke verandering in arbeidsduur van de man in t+4. Andere factoren hangen samen met arbeidsduurverandering van de man. Daarvan zijn leeftijd en baankenmerken (sector, type dienstverband) de voornaamste. Een vergelijkbare regressieanalyse (zie bijlage B, tabel B2.2, tweede cijferkolom) voor de gewenste urenverandering van mannen in t+4 laat eveneens zien dat die, ook na correctie voor andere variabelen, niet samenhangt met verandering in arbeidsmarktpositie van de vrouw. Vooral opleidingsniveau, huishoudsamenstelling en het type dienstverband hangen samen met de gewenste verandering van arbeidsduur van mannen. Dit geldt ook voor de gewenste urenverandering in eerdere perioden (niet in bijlage).

De uitkomsten laten zien dat de arbeidsduur van mannen, die toch al weinig veranderlijk is, niet gevoelig is voor het baanverlies van de partner. Veel mannen werken al voltijds en zullen dus, zelfs als ze dat willen, niet meer uren kunnen werken.

2.5 Toetreding tot de arbeidsmarkt

Vrouwen van baanverliezers gaan aanvankelijk vaker de arbeidsmarkt op dan vrouwen van werkbehouders

Een andere vorm van het *added worker*-effect die in de literatuur naar voren komt, is dat vrouwen die eerst niet actief waren op de arbeidsmarkt en van wie de partner werkloos is geworden, weer de arbeidsmarkt opgaan. Met actief zijn op de arbeidsmarkt, ofwel behoren tot de beroepsbevolking, bedoelen we: een baan hebben of actief naar werk zoeken. Op een vergelijkbare manier als voor uitbreiding van de arbeidsduur gaan we met onze data na of vrouwen die in t niet actief waren op de arbeidsmarkt, dat in $t+1$ en latere perioden wel waren en of vrouwen van baanverliezers en van werkbehouders hierin verschilden (toets 5).

Tabel 2.2

Verandering in arbeidsmarktpositie van vrouwen die in t niet tot de beroepsbevolking behoorden, naar verandering in arbeidsmarktpositie van mannen in $t+1$, 2012-2015 (in procenten van vrouwen die in t niet tot beroepsbevolking behoorden)

	man werkend gebleven			man werkloos geworden		
	werk gevonden of werk gaan zoeken	niet-actief gebleven	(n = 100%)	werk gevonden of werk gaan zoeken	niet-actief gebleven	(n = 100%)
t+1 ^a	12	88	(25.991)	16	84	(255)
t+2	15	85	(15.303)	19	81	(102)
t+3	17	83	(8.038)	20	80	(53)

a Verschillen tussen vrouwen van werkbehouders en baanverliezers zijn significant ($p < 0,05$).

Bron: CBS (EBB'12-'15) SCP bewerking

Er blijkt aanvankelijk sprake te zijn van een significant verschil tussen deze twee groepen (tabel 2.2). Van de vrouwen die in periode t niet actief waren op de arbeidsmarkt en van wie de man werkloos werd tussen t en $t+1$, is 16% in $t+1$ actief geworden op de arbeidsmarkt. Van de niet-werkende vrouwen met een partner die zijn baan behield, betreft dit 12%.

Bij nader inzien blijken de vrouwen die actief zijn geworden op de arbeidsmarkt vooral werkzoekend te zijn geworden en in geringe mate daadwerkelijk een baan te hebben gevonden. Vanwege de kleine absolute aantallen respondenten kan de exacte verdeling naar werkend en werkzoekend niet worden getoond.

De mate van toetreding tot de arbeidsmarkt is wellicht groter op langere termijn, als duidelijk wordt dat de werkloosheid langer duurt. Daarom zijn we ook nagegaan hoeveel procent van de vrouwen die in t niet actief waren, dat wel waren in de latere kwartalen. In $t+2$ en $t+3$ blijkt dat zo'n 20% van de vrouwen van baanverliezers actief is geworden. Het verschil met vrouwen van werkbehouders is echter niet meer significant. Er lijkt dus vooral in $t+1$ een reactie op te treden van vrouwen van baanverliezers. Vrouwen hebben vermoedelijk het baanverlies van hun man van te voren al zien aankomen en zijn daardoor actief op de arbeidsmarkt (geworden) op het moment dat het baanverlies zich daadwerkelijk voordoet. Dat in latere perioden geen significant verschil zichtbaar is met vrouwen van werkbehouders, komt wellicht doordat sommigen zich ontmoedigd hebben teruggetrokken nadat het niet is gelukt om werk te vinden, of door een te klein aantal waarnemingen.

Net als voor de feitelijke en gewenste arbeidsduur zijn er voor toetreding van de vrouw regressieanalyses gedaan, waarin naast het al dan niet werkloos worden van de man rekening is gehouden met andere factoren (zie bijlage B, tabel B2.3). Daaruit blijkt dat in $t+1$ de samenhang tussen kans op toetreding en baanverlies van de man blijft bestaan (niet in bijlage). Een analyse voor de uiteindelijke kans op toetreding van de vrouw in $t+3$ (de aantallen respondenten zijn te klein om in $t+4$ een regressieanalyse te kunnen doen) laat zien dat er geen samenhang meer is met het baanverlies van de man (in $t+1$). Vooral leeftijd en opleidingsniveau bepalen de kans dat vrouwen weer de arbeidsmarkt opgaan.

Vrouwen van baanverliezers hebben vaker de wens om toe te treden tot de arbeidsmarkt dan vrouwen van werkbehouders

Aan vrouwen die niet actief zijn op de arbeidsmarkt, is gevraagd of zij (weer) betaald werk willen gaan doen (toets 6). Ruim een derde van de vrouwen van wie de man in $t+1$ werkloos is geworden, zegt in $t+1$ (weer) te willen werken. Bij de vrouwen met een man die zijn baan behield, is dit duidelijk (significant) lager. Opvallend is ook dat 15% van de vrouwen van baanverliezers, tegenover 11% van de vrouwen van werkbehouders, zegt te willen werken, maar dat niet kan. Op de achtergronden hiervan gaan we in paragraaf 2.6 in.

In $t+2$ is het aandeel vrouwen van baanverliezers dat weer de arbeidsmarkt op wil lager dan in $t+1$. Ook is het verschil met de vrouwen van werkbehouders niet langer significant. Net als voor de feitelijke toetreding werd geconstateerd, geldt vermoedelijk ook voor de gewenste toetreding dat deze het sterkst is in de periode dat het baanverlies van de man zich voordoet; voor latere perioden hebben we daarover geen zekerheid doordat het aantal waarnemingen te klein is.

Tabel 2.3

Gewenste verandering in arbeidsmarktpositie van vrouwen die in t niet tot de beroepsbevolking behoorden, naar verandering in arbeidsmarktpositie van de man in t+1, 2012-2015 (in procenten van vrouwen die in t niet tot beroepsbevolking behoorden)

	man werkend gebleven			(n)	man werkloos geworden			(n)
	wil werken	wil niet werken	wil werken, maar kan niet		wil werken	wil niet werken	wil werken, maar kan niet	
t+1 ^a	21	67	11	(24.671)	35	50	15	(246)
t+2	22	68	10	(14.098)	27	56	17	(95)

a Verschillen tussen vrouwen van werkbehouders en baanverliezers zijn significant ($p < 0,05$).

Bron: CBS (EBB'12-'15) SCP bewerking

Als rekening wordt gehouden met andere factoren, blijkt dat het verschil in wensen tussen vrouwen van baanverliezers en van werkbehouders in t+1 blijft bestaan (niet in tabel). Een analyse voor t+2 laat echter zien dat die verschillen niet meer standhouden (zie bijlage B, tabel B2.4). Vooral leeftijd, herkomst en opleidingsniveau bepalen de kans dat vrouwen weer de arbeidsmarkt op willen gaan.

Toetreding van niet-actieve mannen na baanverlies van hun vrouw is niet na te gaan, vanwege de kleine aantallen van deze respondenten in onze dataset. Mannen die niet tot de beroepsbevolking behoren, zijn bovendien vergeleken met vrouwen in die positie relatief vaak arbeidsongeschikt of hebben anderszins gezondheidsproblemen (Bierings et al. 2014). Er is dus onder hen een veel kleiner reservoir beschikbaar van personen die in theorie weer zouden kunnen werken.

2.6 Realisatie van wensen

Vrouwen en mannen (van baanverliezers en werkbehouders) zeggen veel vaker meer uren te willen werken of (weer) te willen gaan werken dan zij hebben gerealiseerd. Hoe valt dat te verklaren? De overgrote meerderheid (55% van de vrouwen en 69% van de mannen) geeft aan niet meer uren werk te kunnen krijgen of werk te kunnen vinden. Redenen op het terrein van de combinatie van arbeid en zorg (geen kinderopvang beschikbaar, school- en werktijden sluiten niet aan) vormen maar een klein deel van deze redenen (15% van de vrouwen en 3% van de mannen). De aantallen zijn helaas te klein om uit te splitsen naar het al dan niet werkloos worden van de partner.

Of mensen hun wensen realiseren, hangt niet alleen af van de feitelijke mogelijkheden tot uitbreiding in hun bedrijf of sector. Van belang is ook of mensen werkelijk de intentie hebben dit te realiseren of dat het alleen bij 'zeggedrag' blijft (zie bv. Ajzen en Fishbein 1975). Een indicatie voor deze intentie vormen de daadwerkelijke stappen die zijn ondernomen om meer uren of weer een baan te vinden. Uit onze gegevens komt naar voren dat ruim de helft van de vrouwen en mannen die zeggen dat ze meer uren willen werken of willen toe-

treden tot de arbeidsmarkt daartoe stappen heeft gezet. Het maakte daarbij geen verschil of de partner werkbehouder of baanverliezer was. De uitkomsten doen vragen rijzen over hoe graag mensen met een werkloze partner werkelijk meer uren willen werken. Mogelijk speelt sociale wenselijkheid een rol bij het rapporteren van een gewenste urenverandering in enquêtes. Een aanknopingspunt hiervoor vonden we in het onderzoek van Keuzenkamp et al. (2009) over verhoging van de arbeidsduur onder vrouwen met een kleine deeltijdbaan. Daaruit bleek dat 30% van deze vrouwen meer uren zou willen werken. Bij verder doorvragen kwam aan het licht dat een substantieel deel (twee derde) van deze vrouwen dit eventueel zou willen, bijvoorbeeld als de werkgever hen dat zou vragen. Slechts een derde gaf expliciet aan graag meer uren te willen werken. Hoewel het hier om een andere groep gaat – vrouwen met kleine deeltijdbanen, ongeacht positie van de partner –, geeft dit wel aan dat het bij een gerapporteerde gewenste urenverandering lang niet altijd om een diep gevoelde wens gaat. Dit komt dan wellicht ook tot uiting in verschillen in inspanningen die vrouwen doen om een baan met meer uren te krijgen.

2.7 Conclusies

Uit ons onderzoek over de periode 2012-2015 blijkt dat vrouwen met een man die werkloos is geworden, hun arbeidsduur iets meer hebben verhoogd dan vrouwen van wie de man zijn werk heeft behouden. Het gaat om een betrekkelijk klein verschil: drie kwartalen na het baanverlies van de man werken vrouwen van baanverliezers gemiddeld 1 uur per week meer dan vrouwen van werkbehouders. De verschillen blijven als gecorrigeerd wordt voor andere factoren.

Vlak na het baanverlies en in de twee kwartalen daarna blijkt er een verschil in *gewenste urenverandering* tussen vrouwen van baanverliezers en van werkbehouders, maar drie kwartalen na het baanverlies is er geen verschil meer. Als rekening wordt gehouden met andere factoren, blijkt dat leeftijd, huishoudsamenstelling en een vast dienstverband uiteindelijk bepalend zijn voor de gewenste arbeidsduurverandering.

Mannen van wie de vrouw werkloos is geworden, passen hun arbeidsduur niet méér aan dan mannen met een vrouw die haar werk heeft behouden. Ook verschillen beide groepen mannen niet in hun wens om hun aantal uren te veranderen, behalve in de periode dat de vrouw haar baan verloor.

Mannen zijn weinig geneigd om hun arbeidsduur aan te passen. Als ze dat al (willen) doen, hangt dat samen met baankenmerken (zelfstandige) en persoonskenmerken (leeftijd, opleidingsniveau), en staat dat (in alle onderzochte perioden) los van het baanverlies van de partner.

Van de eerder niet-werkende vrouwen van een baanverliezer ging aanvankelijk 16% de arbeidsmarkt op, tegenover 12% van de niet-actieve vrouwen van een werkbehouder. In latere perioden blijkt er geen significant verschil meer te zijn en blijkt de kans op (her)intreding van vrouwen bepaald te worden door leeftijd en opleidingsniveau. Ook de

wens om weer te gaan werken is aanvankelijk sterker bij vrouwen van baanverliezers dan bij vrouwen van werkbehouders, maar later is dat niet meer het geval.

Voor het in de literatuur genoemde *added worker*-effect (partner gaat (meer) werken als andere partner baan verliest) vinden we in dit onderzoek ten dele bevestiging. Voor niet-werkende vrouwen van een baanverliezer bleek dat zij aanvankelijk vaker toetreden tot de arbeidsmarkt dan vrouwen van werkbehouders, maar het effect verdwijnt later weer. Voor werkende vrouwen hebben we, ook op wat langere termijn, een geringe samenhang gevonden met het baanverlies van de partner. Dat betekent dat er weinig rek zit in de arbeidsduur van vrouwen in Nederland, zelfs als de partner werkloos is geworden. Deeltijdwerk is kennelijk stevig verankerd in de samenleving, en beleid om de arbeidsduur van vrouwen uit te breiden heeft hier tot nu toe geen verandering in kunnen brengen. Ook de hoop die eerder werd uitgesproken dat de crisis als breekijzer voor de taakverdeling tussen partners zou kunnen fungeren, is niet uitgekomen.

3 Welbevinden van werklozen en hun partners

3.1 Achtergrond

Baanverlies kan welbevinden verminderen

Werkloos worden is meestal een onaangename ervaring. Het zorgt voor een flinke achteruitgang in inkomen (Soede et al. 2009), gevoelens van onzekerheid (Price et al. 2002) en kan leiden tot spanningen in de relatie met de partner (Van Rooijen en Van Gaalen 2014). Werkloosheid vermindert volgens buitenlands onderzoek dan ook het welbevinden van mensen. Longitudinaal onderzoek, waarin mensen over de tijd worden gevolgd, laat voor verschillende landen zien dat baanverlies de tevredenheid met het leven vermindert (bv. Carroll 2007; Clark et al. 2008), psychische klachten vergroot (bv. Clark 2003; Olesen et al. 2013) en het risico op overlijden verhoogt (bv. Gallo et al. 2006; Martikainen et al. 2007; Sullivan en Von Wachter 2007), vooral dat door zelfdoding (bv. Eliason en Storrie 2009; Gerdtham en Johannesson 2003). Daarentegen is er gemiddeld genomen geen verslechtering van de algemene gezondheid volgens zowel objectieve gegevens (bv. Eliason en Storrie 2009; Kuhn et al. 2009) als de eigen inschatting van mensen (bv. Böckerman en Ilmakunnas 2007; Van der Noordt et al. 2014).

In Nederland is nauwelijks longitudinaal onderzoek naar baanverlies gedaan. Waarschijnlijk zullen de effecten hier hetzelfde zijn. Cross-sectioneel onderzoek, waarin mensen op één moment in de tijd worden bevraagd, wijst daarop, want dat laat zien dat werkloze Nederlanders somberder in het leven staan dan werkende (bv. Boelhouwer 2015; Van Echtelt 2010; Wingen et al. 2012). De economische crisis van de afgelopen jaren heeft dus vermoedelijk het welzijn van een deel van de Nederlandse bevolking verlaagd.

Onzeker of effecten op mannen en vrouwen hetzelfde zijn

Onzeker is wel of baanverlies Nederlandse vrouwen de afgelopen jaren net zo hard aangreep als mannen.⁵ Buitenlandse onderzoeken suggereren van niet; de meerderheid daarvan laat zien dat vrouwen minder onder werkloosheid lijden dan mannen (bv. Backhans en Hemmingsson 2011; Clark et al. 2008; Lindegaard 2010; Paul en Moser 2009). Een aanzienlijke minderheid van de studies vond echter geen man-vrouwverschil (bv. Murphy en Athanasou 1999; Nylén et al. 2001; Olesen et al. 2013) en één zelfs een groter effect op het welbevinden van vrouwen (Carroll 2007). Bovendien gebruikten de meeste van die studies gegevens uit de jaren negentig of eerder, toen traditioneler over de rollen van mannen en vrouwen werd gedacht dan nu (Meuleman et al. 2015) en vrouwen een kleiner aandeel in

---

5 Voor Nederland kennen we slechts twee oudere onderzoeken, uit de jaren tachtig (Leefflang et al. 1992; Schaufeli en Van Yperen 1992), maar beide zijn uitgevoerd onder een selectieve groep van vrouwelijke werklozen: het eerste bij in meerderheid ongehuwde vrouwen, het tweede bij vrouwen die hun opleiding net hadden afgerond. Deze beide groepen verschilden niet van mannen wat betreft de samenhang tussen psychische en somatische gezondheidsklachten en werkloosheid.

het huishoudinkomen hadden (zie hoofdstuk 1). Inmiddels zouden de man-vrouwverschillen in welbevinden bij werkloosheid wel eens gekrompen kunnen zijn en nog maar een beperkte omvang kunnen hebben.

Eveneens nog weinig inzicht in effect op welbevinden partner

Baanverlies maakt mogelijk ook de partner minder tevreden met het leven, door bijvoorbeeld geldzorgen en spanningen in de relatie (Avison 2001). Of het werkelijk dat effect heeft, is onduidelijk. Er zijn, voor zover ons bekend, geen Nederlandse studies naar dit onderwerp en de resultaten van de enkele buitenlandse onderzoeken op dit terrein lopen uiteen. Een aantal van die buitenlandse studies toonde dat het welzijn van de partner inderdaad daalt, maar dan vooral bij vrouwelijke partners, dus als het de man was die werkloos werd (Clark 2003; Liem en Liem 1988; Marcus 2013; Penkower et al. 1988). Volgens een paar andere studies, daarentegen, lijden mensen niet onder werkloosheid van hun partner (Carroll 2007; Siegel et al. 2003). Waar een effect optrad, was het, zoals te verwachten, kleiner dan dat op de werkloze zelf (Clark 2003; Marcus 2013).

Onderzoeksvragen

Dit hoofdstuk laat zien wat de effecten waren van baanverlies tijdens de crisis op het welbevinden van inwoners van Nederland en hun partners. Ook toont het of de gevolgen verschillen voor mannen en vrouwen. Als baanverlies vrouwen minder aangrijpt dan mannen, zoals buitenlands onderzoek suggereert, beperkt dat de welzijneffecten van de crisis voor vrouwen. Tegelijkertijd maakt het de prikkel voor vrouwen om nieuw werk te zoeken kleiner (vgl. Clark 2003; Gielen en Van Ours 2012; Winkelmann 2006) en de kans op terugtrekking van de arbeidsmarkt zo wellicht groter. Als dat gebeurt, is dat ongunstig voor de emancipatie van vrouwen. We kijken naar twee aspecten van welbevinden: de algemene, zelf-ervaren gezondheid en de tevredenheid met het leven. Het eerste aspect verslechtert volgens buitenlands onderzoek meestal niet na baanverlies, het tweede wel. We gaan na of dat ook hier zo is. De onderzoeksvragen zijn:

- Verminderen de ervaren gezondheid en tevredenheid met het leven van mensen bij baanverlies?
- Wat gebeurt er met het welbevinden van hun partner?
- Verschillen de effecten voor vrouwen en mannen?

De gevolgen voor het eigen welbevinden onderzoeken we voor alle mannen en vrouwen in onze dataset, ongeacht of zij een partner hebben of niet. De analyses naar de effecten op de partner beperken we, logischerwijs, tot mannen en vrouwen met een partner.

3.2 Mogelijke oorzaken van een daling in welbevinden bij baanverlies

Daling welbevinden bij eigen werkloosheid heeft zowel financiële als sociale oorzaken

De achteruitgang in tevredenheid met het leven bij baanverlies heeft meerdere oorzaken (zie bv. het overzicht in Feather 1990). Een eerste ervan is de teruggang in huishoud-

inkomen die dan optreedt (Fryer 1986). Rondkomen wordt moeilijker en kan zelfs zo lastig zijn dat er schulden ontstaan. Zorgen daarover verminderen het welbevinden en kunnen leiden tot spanningen in de relatie. Werk zorgt echter niet alleen voor inkomen. Het heeft ook andere, niet-financiële functies, zoals het geven van status, structuur aan de dag, een gevoel van doelgerichtheid en sociale contacten. Deze functies vallen weg bij baanverlies en zijn vaak moeilijk door andere activiteiten over te nemen. Dat vermindert het welbevinden eveneens (zie bv. het latente deprivatiemodel van Jahoda (1982) en het Vitaminemodel van Warr (1987)). Bovendien kan het kwijtraken van werk de eigenwaarde aantasten en het zelfvertrouwen verlagen (Avison 2001; Darity en Goldsmith 1996). Tot slot vermindert baanverlies ook het gevoel controle te hebben over gebeurtenissen en er richting aan te kunnen geven (Darity en Goldsmith 1996; Fryer 1986). Invloed hebben op een situatie is juist belangrijk voor het welbevinden van mensen, zo blijkt uit talrijke studies (Folkman et al. 1986; Karasek en Theorell 1992; Stansfeld en Candy 2006).

Financiële en sociale nadelen zouden kleiner kunnen zijn bij vrouwen dan mannen

Vrouwen zouden volgens sommige onderzoekers minder lijden onder verlies van het eigen werk dan mannen, omdat een aantal van de hiervoor genoemde nadelen voor hen kleiner zouden zijn. Ten eerste is bij koppels het verlies in huishoudinkomen meestal geringer bij werkloosheid van de vrouw dan van de man, doordat vrouwen een gemiddeld lager uurloon en kortere arbeidsduur hebben dan mannen (Avison 2001; Van der Meer 2014; Paul en Moser 2009; Shamir 1985). Zorgen over geld zouden daardoor kleiner kunnen zijn, maar uiteraard niet per se afwezig: ook baanverlies van de minst verdienende partner kan het lastig maken de vaste lasten te betalen. Het gat tussen benodigd en feitelijk huishoudinkomen is dan echter wel kleiner. Ten tweede zouden vrouwen gemakkelijker dan mannen kunnen terugvallen op andere rollen die ook structuur geven aan de dag, voor doelgerichtheid zorgen, enzovoort (Dew et al. 1991; Paul en Moser 2009). Denk aan een rol als huisvrouw, moeder of mantelzorger. Uiteraard zal zo'n rol niet iedere vrouw voldoening geven (Jahoda 1982); zo vinden veel werkende vrouwen betaald werk belangrijk voor hun zelfontplooiing en sociale contacten (Bierings et al. 2014). Ten derde zou voor vrouwen niet-werken sociaal geaccepteerder zijn dan voor mannen (Van der Meer 2014; Shamir 1985): mannen voldoen in zo'n geval niet aan hun traditionele rol als kostwinner, waardoor hun eigenwaarde en zelfvertrouwen sterker zouden kunnen verminderen dan die van vrouwen (Knabe et al. 2012; Paul en Moser 2009). Het gevoel van controle over gebeurtenissen, daarentegen, zou voor beide seksen wel eens in gelijke mate kunnen dalen.

Werkloosheid heeft ook voor partner financiële en sociale nadelen

Het welbevinden van de partner zou bij baanverlies om meerdere redenen ook kunnen krimpen. Een eerste daarvan is dat de geldzorgen kunnen groeien. Dat kan, op zijn beurt, het risico op relatieconflicten vergroten (Avison 2001). Bovendien kan medeleven met de werkloze en het zich aantrekken van diens zorgen het welbevinden van de partner eveneens verkleinen (Dew et al. 1991; Rook et al. 1991).

Nadelen mogelijk groter voor vrouwelijke dan mannelijke partners

Omdat de achteruitgang in huishoudinkomen vaak groter is bij baanverlies van de man dan van de vrouw, zouden de – vrouwelijke – partners van mannen wel eens het meest onder werkloosheid kunnen leiden (Avison 2001). Rondkomen is dan immers eerder een probleem en er kunnen dus ook eerder spanningen in de relatie ontstaan. Daarnaast zou werkloosheid van de man sneller dan die van de vrouw tot een verschuiving in de machtsbalans kunnen leiden, wat eveneens relatieconflicten kan doen toenemen (Avison 2001). Ook wordt soms wel gesteld dat vrouwelijke partners gevoeliger zijn dan mannelijke voor vervelende gebeurtenissen bij de ander, doordat vrouwen een groter empathisch vermogen hebben (Avison 2001; Kessler en McLeod 1984).

3.3 Gebruikte gegevensbron

We gebruiken het Arbeidsaanbodpanel (AAP) van het Sociaal en Cultureel Planbureau (zie Vlasblom et al. (2015)) om zicht te krijgen op eventuele man-vrouwverschillen in welbevinden bij werkloosheid. Het AAP is een vragenlijstonderzoek onder zo'n 4500 werkenden en niet-werkenden van 16-65 jaar. De dataverzameling ervoor vindt plaats om de twee jaar, in de even jaren. Het AAP is een huishoudonderzoek: alle huishoudleden in de juiste leeftijdsklasse wordt gevraagd deel te nemen. Daardoor hebben we ook informatie over de situatie van de partner.

Het AAP is, zoals de naam al zegt, een panelonderzoek: deelnemers worden bij de volgende meting, twee jaar later, opnieuw bevestigd. Zo kunnen we nagaan hoe gezond en tevreden mensen zijn voorafgaand aan eventueel baanverlies, en of hun welbevinden vervolgens bij baanverlies daalt. We zetten dit af tegen de ontwikkelingen onder mensen die blijven werken, zodat duidelijk wordt of eventuele veranderingen in welbevinden specifiek zijn voor baanverliezers of dat er sprake is van een algemene tendens.

Afbakening baanverliezers en werkbehouders

We noemen respondenten baanverliezers als ze bij de ene meting, in jaar t , werknemer waren en bij de daaropvolgende peiling, twee jaar later ($t+2$), geen betaald werk hadden, maar zeiden wel werk te zoeken en/of een ww-uitkering ontvingen. Baanverliezers zijn dus mensen die ontslagen zijn, van wie het tijdelijk contract is afgelopen of die zelf zijn weggegaan bij hun werkgever (en wel nieuw werk zoeken en/of een sollicitatieplicht hebben).⁶ We beperken ons tot respondenten die in jaar $t+2$ jonger waren dan 64 jaar en dus een sollicitatieplicht hadden in het geval zij ww ontvingen. Gemiddeld genomen waren de baanverliezers bijna acht à negen maanden werkloos op het moment van bevestiging. Werkbehouders definiëren we als mensen die op beide peilmomenten werknemer waren. Een klein deel hiervan (2%) is tussentijds kort werkloos geweest.

---

6 Mensen die zich hebben teruggetrokken van de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld vanwege arbeidsongeschiktheid of zorg voor kleine kinderen, tellen niet mee.

Gegevens over crisisjaren

Voor de analyses op ervaren gezondheid gebruiken we gegevens uit alle crisisjaren, dus 2008-2014. Omdat de tevredenheid met het leven pas vanaf 2010 in kaart wordt gebracht, gaan de analyses daarop alleen over de jaren 2010-2014.

Aantal waarnemingen

We kijken of de uitkomsten verschillen tussen mannen en vrouwen. Bij de analyses naar het eigen welbevinden vergelijken we, zoals gezegd, alle mannen en vrouwen met elkaar, ongeacht of zij een partner hebben of niet. Er zijn 191 waarnemingen van baanverliezers tussen jaar t en $t+2$, waarvan 95 mannen en 96 vrouwen. Er zijn 6289 waarnemingen van respondenten die op beide peildata een baan als werknemer hadden, waarvan 3132 mannen en 3157 vrouwen.

De analyses naar het welbevinden van de partner beperken we tot respondenten in een heterorelatie die bij dezelfde partner zijn gebleven, en van wie de partner beide keren eveneens aan het AAP heeft meegedaan. Stellen die uit elkaar zijn gegaan, zitten dus niet in de data. Dat zou een onderschatting van de effecten op de partner kunnen opleveren, als partners vanwege de werkloosheid, en conflicten daarover, uit elkaar zijn gegaan. Er zijn 117 waarnemingen van baanverliezers van wie de partner eveneens had meegedaan, waaronder 68 mannen en 49 vrouwen. Er zijn 3947 waarnemingen van werkbehouders met complete partnergegevens, waarvan 2131 mannen en 1816 vrouwen.

Bij de analyses naar de tevredenheid met het leven zijn de aantallen nog wat kleiner, omdat dat aspect van welbevinden pas vanaf 2010 onderzocht is.⁷

Analyses

We toetsen of baanverliezers en werkbehouders significant van elkaar verschillen met behulp van regressieanalyses. Daarbij is gecorrigeerd voor verschillen tussen beide groepen in enkele achtergrondkenmerken (bv. leeftijd, opleidingsniveau). De aanwezigheid van een man-vrouwonderscheid onderzoeken we met een interactieterm tussen geslacht en wel/niet baanverlies. We houden bij de toetsen de volgorde in schema 3.1 aan. Voor meer informatie over de analyses, zie bijlage A, te vinden via www.scp.nl bij dit rapport.

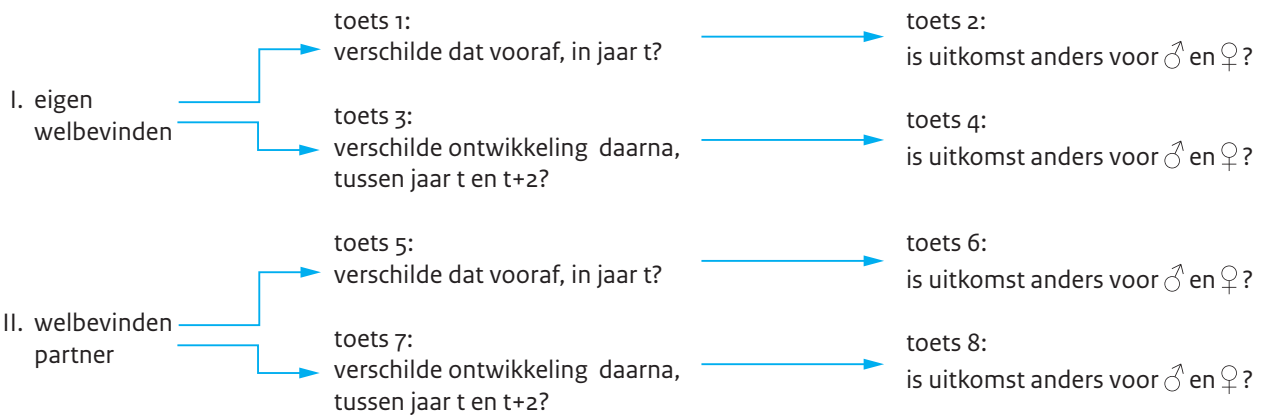
---

7 Doordat de tevredenheid met het leven pas vanaf 2010 is bevroegd, is het aantal waarnemingen daarbij kleiner: 136 respondenten die werkloos zijn geworden, en 4093 die werknemer zijn gebleven. Daaronder zijn 85 respondenten met volledige partnergegevens die werkloos zijn geworden, en 2547 met volledige partnergegevens die werknemer zijn gebleven.

Schema 3.1

Leeswijzer

vergelijking baanverliezers vs. werkbehouders naar:

3.4 Resultaten eigen welbevinden

Wat zijn nu de gevolgen van baanverlies voor het eigen welbevinden? We laten eerst zien hoe gezond en tevreden de toekomstige werklozen van tevoren waren (toets 1) en of daar een sekseverschil in was (toets 2). Daarna gaan we in op wat er gebeurde bij baanverlies (toets 3 en 4).

Baanverliezers zijn vooraf al ongezonder en minder tevreden met het leven dan werkbehouders

Tabel 3.1 toont de gezondheid en tevredenheid van baanverliezers vooraf (toets 1). Toen de baanverliezers nog werkten, hadden zij al significant vaker dan anderen een matige gezondheid (vgl. Oortwijn et al. 2011). 66% van hen omschreef de gezondheid in die periode als 'goed' of 'zeer goed' (zie tabel 3.1, 2e kolom). De rest duidde die aan als 'gaat wel/redelijk' (30%) of 'slecht/zeer slecht' (5%). Dat zijn veel ongunstiger cijfers dan die van werknemers die hun werk behielden: van hen had 81% een goede of zeer goede gezondheid.

Ook de tevredenheid met het leven was voor het baanverlies al significant lager. Slechts 69% van de toekomstige werklozen voelde zich toen tevreden of zeer tevreden (zie tabel 3.1, 3e kolom). Van de werkbehouders was een veel groter deel, 85%, positief gestemd.

Tabel 3.1

Positief welbevinden in jaar t, naar wel/niet toekomstig baanverlies, 2008-2014 (in procenten)^{a, b, c}

	is in goede of zeer goede ervaren gezondheid	is tevreden of zeer tevreden met leven
geen baanverlies tussen jaar t en t+2	81	85
wel baanverlies tussen jaar t en t+2	66**	69***

- a Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.
 b Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.
 c Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Significante verschillen met werknemers zonder baanverlies worden aangeduid met: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Bron: SCP (AAP'08-'14)

Uitkomsten voor mannen en vrouwen zijn hetzelfde

Er zijn geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen op dit vlak (toets 2; zie tabel 3.2, onderste rij); de resultaten voor beide seksen lijken sterk op elkaar. In beide groepen waren de ervaren gezondheid en tevredenheid met het leven van toekomstige baanverliezers al slechter toen zij nog werkten. Zo gaf 66% van de vrouwelijke en 65% van de mannelijke baanverliezers vooraf aan in goede of zeer goede gezondheid te zijn, wat significant minder is dan onder baanbehouders van hetzelfde geslacht (79% resp. 83%; zie tabel 3.2, tweede kolom).

Tabel 3.2

Positief welbevinden in jaar t, naar wel/niet toekomstig baanverlies, 2008-2014 (in procenten)^{a, b, c}

	is in goede of zeer goede ervaren gezondheid	is tevreden of zeer tevreden met leven
geen baanverlies tussen jaar t en t+2		
man	83	86
vrouw	79	84
wel baanverlies tussen jaar t en t+2		
man	65*	73*
vrouw	66*	65***
m/v-verschil in uitkomsten	ns	ns

- a Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.
 b Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.
 c Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Significante verschillen met werknemers zonder baanverlies worden aangeduid met: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.
 ns = niet significant

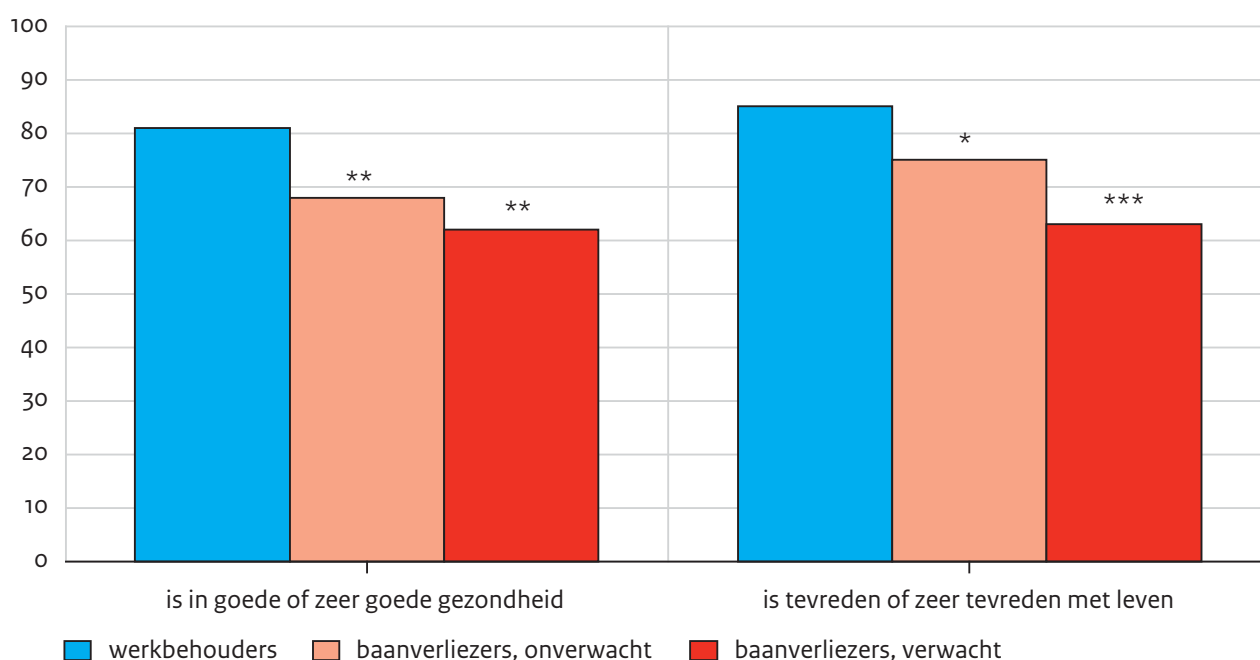
Bron: SCP (AAP'08-'14)

Mindere gezondheid vermoedelijk niet veroorzaakt door piekeren over naderende werkloosheid, lagere tevredenheid deels wel

Een deel van de respondenten zal de werkloosheid hebben zien aankomen, bijvoorbeeld doordat ze een aflopend tijdelijk contract hadden of hun werkgever het financieel moeilijk had. De vraag is dus of de slechtere gezondheid en lagere tevredenheid liggen aan piekeren over aanstaand baanverlies (zie bv. Sverke et al. 2002; Witte 1999) of andere oorzaken hebben. Om hier zicht op te krijgen, hebben we de analyses herhaald op respondenten die de werkloosheid (nog) niet verwacht zullen hebben, namelijk mensen met een vast contract die dachten dat zij over twaalf maanden nog steeds betaald werk zouden hebben. Zij vormen 52% van de baanverliezers in ons bestand.⁸

Figuur 3.1

Positief welbevinden in jaar t, naar wel/niet (verwacht) baanverlies,^a 2008-2014 (in procenten)^{b, c, d}

a Onverwacht baanverlies = respondent had vast contract en verwachtte over twaalf maanden nog steeds betaald werk te hebben.

Niet-onverwacht baanverlies = respondent had tijdelijk contract en/of verwachtte over twaalf maanden werkloos te zijn.

b Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.

c Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.

d Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Significante verschillen met werknemers zonder baanverlies worden aangeduid met: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Bron: SCP (AAP'08-'14)

8 Dat zoveel respondenten het baanverlies toen nog niet verwachtten, zal te maken hebben met de vrij lange tijdspanne, van twee jaar, tussen de metingen van het AAP. In zo'n periode kan de situatie bij een werkgever drastisch veranderen.

De gezondheid van die groep blijkt vrijwel gelijk te zijn aan die van andere baanverliezers (zie figuur 3.1). Dit duidt erop dat de slechtere gezondheid niet is veroorzaakt door ongerustheid over naderende werkloosheid,⁹ maar al langer aanwezig was en mogelijk het risico op baanverlies heeft vergroot.

Bij de tevredenheid met het leven ligt dat anders. De groep die het baanverlies (nog) niet verwacht zal hebben, was opgewekter dan de andere baanverliezers, maar somberder gestemd dan de werkbehouders (zie figuur 3.1). Het verschil met de laatsten komt waarschijnlijk door hun slechter dan gemiddelde gezondheid; ongezondere mensen staan somberder in het leven dan anderen (Boelhouwer 2015; Van Echtelt 2010). De extra lage tevredenheid van de respondenten die de werkloosheid wél verwachtten, wijst erop dat bij hen piekeren daarnaast vermoedelijk een rol heeft gespeeld.¹⁰

Geen verdere achteruitgang in ervaren gezondheid bij baanverlies, tevredenheid met leven daalt wel

Tabel 3.3 toont wat er vervolgens bij baanverlies gebeurt (toets 3). De tabel laat zien welk deel van de baanverliezers in jaar t+2 een lager of juist hoger welbevinden had dan in jaar t, toen ze nog werkten.¹¹ De ervaren gezondheid bleek bij baanverlies niet te dalen. 13% van de mensen die hun werk waren kwijtgeraakt, meldde erna een slechtere gezondheid dan ervoor. Dat is niet significant hoger dan de 9% met een achteruitgang in gezondheid onder mensen die hun baan behielden.

De tevredenheid met het leven, daarentegen, daalde wel. Bij 28% van de baanverliezers slonk ze, en dat is significant meer dan onder werknemers die het werk behielden; van hen had maar 9% een lagere tevredenheid dan daarvoor. Uiteindelijk was nog maar 54% van de baanverliezers tevreden met het leven (niet in tabel).

---

9 Een logistische regressie laat zien dat de gezondheid vooraf van baanverliezers niet negatief samenhangt met het hebben van een tijdelijk contract of de verwachting dat men over twaalf maanden werkloos zal worden.

10 Een logistische regressie laat zien dat de levenstevredenheid vooraf van baanverliezers negatief samenhangt met de volgende kenmerken: matige tot slechte gezondheid en de verwachting dat men over twaalf maanden werkloos zal zijn.

11 De ervaren gezondheid is vastgesteld met de vraag 'Hoe is over het algemeen uw gezondheid?'. Respondenten die op t+2 een ongunstiger categorie aankruisten dan op t, zijn geclassificeerd als 'gezondheid verslechterd'. Antwoordmogelijkheden waren 'zeer goed', 'goed', 'gaat wel/redelijk', 'slecht' en 'zeer slecht'. Een verschuiving van 'zeer goed' naar 'goed' of van 'slecht' naar 'zeer slecht' is niet als verslechtering geclassificeerd.

De tevredenheid met het leven is gemeten met de vraag 'In welke mate bent u tevreden met het leven dat u op dit moment leidt?'. Respondenten die op t+2 een ongunstiger categorie aankruisten dan op t, zijn geclassificeerd als 'tevredenheid verminderd'. Antwoordmogelijkheden waren 'zeer tevreden', 'tevreden', 'niet tevreden, niet ontevreden', 'ontevreden' en 'zeer ontevreden'. Een verschuiving van 'zeer tevreden' naar 'tevreden' of van 'ontevreden' naar 'zeer ontevreden' is niet als verslechtering geclassificeerd.

De situatie in Nederland lijkt daarmee sterk op die in andere landen. Ook daar blijft de ervaren gezondheid gelijk bij baanverlies, en krimpt de tevredenheid met het leven (zie § 3.1).

Tabel 3.3

Welbevinden is veranderd tussen jaar t en t+2, naar wel/niet baan verloren, 2008-2014 (in procenten)^{a, b, c}

	gezondheid is		tevredenheid met het leven is	
	verslechterd	verbeterd	verslechterd	verbeterd
geen baanverlies tussen jaar t en t+2	9	7	9	8
wel baanverlies tussen jaar t en t+2	13	15	28***	13

a Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.

b Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.

c Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Significante verschillen met werknemers zonder baanverlies worden aangeduid met: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Bron: SCP (AAP'08-'14)

Ontwikkelingen bij mannen en vrouwen zijn hetzelfde

De uitkomst van eerder, buitenlands onderzoek dat vrouwen minder onder werkloosheid lijden dan mannen, lijkt in Nederland echter niet op te gaan: de tevredenheid met het leven daalt in beide groepen even sterk (toets 4; zie tabel 3.4). Ook als we deze analyse beperken tot mannen en vrouwen met een partner, is er geen sekseonderscheid te zien in het effect van baanverlies op welbevinden (niet in tabel).

Wel bleek uit een recente studie (Van der Meer et al. 2016) dat vrees voor toekomstig baanverlies de mentale gezondheid van vrouwelijke werknemers minder aantast dan die van mannelijke.

Problemen met rondkomen niet hoofdoorzaak van afname in tevredenheid

De lagere tevredenheid met het leven lijkt maar voor een beperkt deel aan geldzorgen te liggen (niet in tabel). 28% van de baanverliezers had na het baanverlies duidelijk meer moeite gekregen met rondkomen: zij gaven aan dat hun huishouden een beetje of veel geld tekortkwam en de problemen bovendien groter waren dan toen ze nog werkten.¹² Hun tevredenheid met het leven was daardoor iets sterker gedaald dan die van andere baanverliezers, maar het verschil was beperkt. Van de eersten stond 33% somberder in het leven dan ervoor, tegen nog altijd 25% in de tweede groep. Niet-financiële aspecten van

12 Respondenten konden aangeven of hun huishouden 'veel geld tekortkwam', 'een beetje geld tekortkwam', 'precies rondkwam', 'een beetje geld overhield' of 'veel geld overhield'. Baanverliezers zijn ingedeeld in de categorie 'duidelijk meer moeite met rondkomen' als hun oordeel na het baanverlies negatiever was dan ervoor, en zij bovendien na het baanverlies aangaven een beetje of veel geld tekort te komen.

baanverlies, zoals onzekerheid, minder zelfvertrouwen en sociale contacten, hebben de tevredenheid dus vermoedelijk sterker verlaagd.¹³

Hierbij moet wel bedacht worden dat een groot deel van de baanverliezers ww zal hebben ontvangen, die bruto meestal 70% van het laatstverdiende loon bedraagt. Dat beperkt de inkomenssterugval bij werkloosheid. Als de ww veel soberder was of korter zou duren, zou het effect van inkomensverlies op geluk wel eens groter kunnen zijn.

Tabel 3.4

Welbevinden is veranderd tussen jaar t en t+2, naar wel/niet baan verloren, 2008-2014 (in procenten)^{a, b, c}

	gezondheid is		tevredenheid met het leven is	
	verslechterd	verbeterd	verslechterd	verbeterd
geen baanverlies tussen jaar t en t+2				
man	8	6	9	8
vrouw	10	8	10	9
wel baanverlies tussen jaar t en t+2				
man	14	16	29***	6
vrouw	13	14	26***	19
m/v-verschil in uitkomsten	ns	ns	ns	ns

a Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.

b Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.

c Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Significante verschillen met werknemers zonder baanverlies worden aangeduid met: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

ns = niet significant

Bron: SCP (AAP'08-'14)

3.5 Resultaten welbevinden partner

Wat waren de gevolgen van baanverlies voor het welbevinden van de partner? We gaan eerst in op de ervaren gezondheid en tevredenheid vooraf van de partner (toets 5) en eventuele sekseverschillen daarin (toets 6). Vervolgens laten we zien wat er bij baanverlies met het welbevinden van de partner gebeurt (toets 7 en 8).

Ervaren gezondheid en tevredenheid van partners baanverliezers vooraf net zo goed als die van anderen

Tabel 3.5 geeft aan hoe de gezondheid en levenstevredenheid van de partner er van tevoren uitzagen (toets 5). Toen de werkloze nog werkte, waren hun partners net zo gezond en

¹³ Er is ook geen significant verschil in tevredenheid met het leven tussen baanverliezers van wie het huishoudinkomen met minstens 30% is gedaald en baanverliezers met een kleinere teruggang in huishoudinkomen.

tevreden als de partners van werkbehouders. Ongeveer acht op de tien voelde zich gezond, en eveneens acht op de tien was gelukkig met het leven. Ze waren daarmee duidelijk optimistischer gestemd dan de toekomstige baanverliezers zelf.

Tabel 3.5

Partner met positief welbevinden in jaar t, naar wel/niet toekomstig baanverlies respondent, 2008-2014 (in procenten)^{a, b, c}

	partner is in goede of zeer goede ervaren gezondheid	partner is tevreden of zeer tevreden met leven
geen baanverlies tussen jaar t en t+2	78	87
wel baanverlies tussen jaar t en t+2	79	83

- a Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.
- b Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.
- c Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Er zijn geen significante verschillen tussen partners van werknemers met en zonder baanverlies.

Bron: SCP (AAP'08-'14)

Geen sekseverschillen in gezondheid vooraf van partner; wel in tevredenheid

Er waren vooraf geen sekseverschillen in de gezondheid van de partner (toets 6; zie tabel 3.6). Maar er was toen wel een man-vrouwonderscheid in de levenstevredenheid van de partner. Vrouwen van wie de man zijn werk ging verliezen, leken van tevoren al iets onder het toekomstige baanverlies te lijden: zij waren toen net zo somber gestemd als de toekomstige werkloze zelf. Mannen van wie de vrouw werkloos ging worden, daarentegen, waren in het algemeen optimistisch; zij waren gelukkiger dan de toekomstige werkloze en even opgewekt als de partners van werkbehouders.

Het is niet zo dat vrouwelijke partners de werkloosheid eerder zagen aankomen. Integendeel waarschijnlijk, want voor hun mannen zelf kwam het baanverlies vaker als een verrassing dan voor vrouwelijke baanverliezers: 65% van de mannelijke baanverliezers had vooraf een vast contract en verwachtte over een jaar nog steeds betaald werk te hebben, tegen 38% van de vrouwelijke baanverliezers.

Het man-vrouwverschil in tevredenheid vooraf deed zich met name voor als het huishouden van tevoren al krap bij kas zat (= huishouden kwam geld tekort of kon net rondkomen) of de vrouwelijke partner geen betaald werk had. Waarschijnlijk stonden deze huishoudens grotere financiële problemen te wachten bij werkloosheid van de man dan andere huishoudens.

Tabel 3.6

Partner met positief welbevinden in jaar t, naar wel/niet toekomstig baanverlies respondent, 2008-2014 (in procenten)^{a, b, c}

	partner is in goede of zeer goede ervaren gezondheid	partner is tevreden of zeer tevreden met leven
geen baanverlies tussen jaar t en t+2		
vrouwelijke partner	77	86
mannelijke partner	80	87
wel baanverlies tussen jaar t en t+2		
vrouwelijke partner (man verloor werk)	79	71*
mannelijke partner	79	96
m/v-verschil in uitkomsten	ns	sign.

a Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.

b Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.

c Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Significante verschillen met partners van werknemers zonder baanverlies worden aangeduid met: * = $p < 0,05$.

ns = niet significant

Bron: SCP (AAP'08-'14)

Gunstige ontwikkeling in gezondheid partner bij baanverlies, tevredenheid met het leven blijft hetzelfde

Het baanverlies verminderde de gezondheid en tevredenheid van de partner niet (toets 7). Met andere woorden: de teruggang in huishoudinkomen maakte het welbevinden van de partner niet kleiner. Dit ondanks het feit dat de werkloosheid, en dus de inkomensterugval, op het moment van enquêteren gemiddeld al 8-9 maanden duurde. Opvallend genoeg ontwikkelde de gezondheid van de partners zich zelfs gunstig: hun gezondheid ging significant minder vaak achteruit dan die van de partners van werkbehouders (zie tabel 3.7). We weten niet wat hier de oorzaak van is. Wellicht vergeleken de partners zichzelf positief met hun – vaak ongezondere en nu ook nog werkloze – wederhelft. Of misschien ontken- den zij een eventuele achteruitgang in gezondheid, nu hun man of vrouw minder geld in het laatje bracht.

Bij deze resultaten moet wel de kanttekening worden geplaatst dat koppels waarbij de werkloosheid tot flinke conflicten leidde, vaker dan anderen uit elkaar zullen zijn gegaan. Het effect op de partner kan daardoor wat zijn onderschat, want het welbevinden van ex-partners is niet geregistreerd in ons databestand.

Tabel 3.7

Partners welbevinden is veranderd tussen jaar t en t+2, naar wel/niet baanverlies respondent, 2008-2014 (in procenten)^{a, b, c}

	gezondheid partner is		tevredenheid met het leven partner is	
	verslechterd	verbeterd	verslechterd	verbeterd
geen baanverlies tussen jaar t en t+2	10	8	8	7
wel baanverlies tussen jaar t en t+2	5*	9	6	6

- a Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.
 b Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.
 c Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Significante verschillen met partners van werknemers zonder baanverlies worden aangeduid met: * = $p < 0,05$.

Bron: SCP (AAP'08-'14)

Tabel 3.8

Partners welbevinden is veranderd tussen jaar t en t+2, naar wel/niet baanverlies respondent, 2008-2014 (in procenten)^{a, b, c}

	gezondheid partner is		tevredenheid met het leven partner is	
	verslechterd	verbeterd	verslechterd	verbeterd
geen baanverlies tussen jaar t en t+2				
vrouwelijke partner	10	8	8	7
mannelijke partner	9	7	8	6
wel baanverlies tussen jaar t en t+2				
vrouwelijke partner (man verloor werk)	4*	5	6	10
mannelijke partner	6	14	5	2
m/v-verschil in uitkomsten	ns	ns	ns	ns

- a Alleen personen jonger dan 64 jaar in jaar t+2. Exclusief scholieren/studenten met een bijbaan.
 b Gegevens uit peilingen 2008-2014 zijn samengevoegd.
 c Er zijn logistische regressieanalyses gedaan. Significante verschillen met werknemers zonder baanverlies worden aangeduid met: * = $p < 0,05$.
 ns = niet significant

Bron: SCP (AAP'08-'14)

Verandering in welbevinden partner verschilt niet naar geslacht

Er is geen significant verschil tussen mannelijke en vrouwelijke partners in de mate waarin hun welbevinden veranderde bij baanverlies van hun wederhelft (toets 8; zie tabel 3.8). De – vooraf al bestaande – achterstand van vrouwelijke op mannelijke partners in geluksgevoelens bleef dus in stand. Maar de vrouwelijke partners waren na het baanverlies wel

significant tevredener dan de betrokkenen zelf, van wie de geluksgevoelens verder waren gedaald.

3.6 Conclusies

Werknemers die hun baan verloren tijdens de crisis, waren vooraf al ongezonder en ongelukkiger dan werknemers die hun werk behielden. Hun tevredenheid met het leven daalde bij baanverlies vervolgens nog verder, maar hun ervaren gezondheid niet, net zomin als de levenstevredenheid en gezondheid van hun partner.

De baanverliezers waren gemiddeld genomen bijna acht à negen maanden werkloos op het moment van bevraging. Het ontbreken van een negatief effect op de partner bij deze werkloosheidsduur wijst erop dat de psychosociale nadelen van baanverlies (bv. gemis van sociale aspecten van betaald werk zoals structuur geven aan de dag, doelgerichtheid, sociale contacten; mogelijke afname in zelfvertrouwen en verminderd gevoel van controle) in eerste instantie vaak belangrijker zijn dan de teruggang in huishoudinkomen. Dat is vermoedelijk te danken aan het financiële vangnet dat de ww in veel gevallen biedt. Bovendien bestaan veel huishoudens tegenwoordig uit tweeverdieners. In zulke huishoudens is de inkomensterugval bij baanverlies van de een kleiner dan bij eenverdieners (Soede et al. 2009).

Er waren geen man-vrouwverschillen in welbevinden bij eigen baanverlies. Buitenlands onderzoek vond zo'n onderscheid vaak wel; volgens de meerderheid van de buitenlandse studies lijden vrouwen minder onder hun eigen werkloosheid dan mannen. Veel van die onderzoeken gebruikten echter oudere gegevens, toen traditioneler over de rollen van man en vrouw werd gedacht. Bovendien is het opleidingsniveau van vrouwen in Nederland (en andere landen) de afgelopen decennia flink gestegen en ligt het nu veel dichterbij dat van mannen dan voorheen (Eurostat 2015). Betaald werk zal daardoor vanzelfsprekender zijn geworden voor vrouwen en verlies ervan dus ingrijpender. Ook zal het – toegenomen – aandeel van vrouwen in het huishoudinkomen (zie hoofdstuk 1) tegenwoordig vaak maar moeilijk kunnen worden gemist. De meeste werkloze vrouwen zullen zich daarom waarschijnlijk niet blijvend terugtrekken van de arbeidsmarkt, tenzij de werkloosheid lang aanhoudt.

Er was wel een man-vrouwverschil in welbevinden bij baanverlies van de partner. Vrouwen van mannelijke baanverliezers hadden net voor het ontstaan van de werkloosheid al een lagere tevredenheid met het leven dan andere vrouwen. Mannen van vrouwelijke baanverliezers, daarentegen, waren toen net zo tevreden als andere mannen. Dit man-vrouwverschil trad vooral op als het huishouden vooraf al krap bij kas zat of de vrouw zelf geen betaald werk had. De komende inkomensterugval is dan vermoedelijk lastig op te vangen; het belang van zijn loon voor het huishouden is groot. Hoofdstuk 2 liet zien dat niet-werkende vrouwen bij baanverlies van hun man in eerste instantie vaker dan andere vrouwen betaald werk gaan zoeken. Dat heeft mogelijk ook financiële redenen. Het effect

houdt echter niet aan. Ondersteuning door overheidsinstanties van zowel de man als de vrouw uit zulke huishoudens bij hun zoektocht naar werk kan wellicht voorkomen dat de problemen te groot worden.

Summary, conclusions and discussion

Standing on the sidelines?

Consequences of the crisis for emancipation and well-being

The long-lasting economic crisis has driven up unemployment sharply over recent years. In 2008, 4.5% of the Dutch labour force were unemployed; by 2014, that figure had doubled to 9%. Most of those affected have seen their purchasing power decline and more are living below the poverty threshold than in the past (Soede et al. 2014). Results of international research suggest that their life satisfaction will also have declined (e.g. Clark et al. 2008; Eliason & Storrie 2009; Gielen & Van Ours 2012). The increase in the number of suicides in the Netherlands (CBS 2015a) may also be due in part to fears about higher unemployment (De Beer 2013).

The SCP publication *Werkloos in crisistijd* ('Unemployment in time of crisis'), published in 2009 (Vrooman 2009), predicted some of these developments (e.g. rise in the number of suicides), but not all (e.g. the number of divorces initially remained unchanged¹⁴).

The report also examined the question of whether women increase their working hours when their partner loses their job so as to limit the reduction in household income. This is known as the *added worker* effect. The report concluded that this effect is probably more likely where unemployment leads to a major loss of income or is prolonged (Josten & Jehoel-Gijsbers 2009). Earlier that year, a number of policymakers and politicians had expressed the hope that women with an unemployed partner would go out to work more (De Pers 2009). However cynical it may sound, they argued that this could increase women's economic independence.

At the request of the Emancipation department of the Dutch Ministry of Education, Culture and Science, SCP investigated whether or not women have increased their working hours in recent years, or gone out to work (again), when their partner lost his job. The study also examined whether men increased their working hours if their partner became unemployed. Some men (13%) work fewer hours than their partners, and in principle therefore have the opportunity to work longer.

The study also looked at whether unemployment has a different impact on the health and life satisfaction of men and women, and whether the partner of someone who loses their job also suffers diminished well-being. Older international research suggests that women are less unhappy when losing their own job than men, but may be more affected than men when their partner loses his job. This study investigated whether these gender differences are also found in the Netherlands.

---

14 Contrary to expectations, the number of divorces initially remained unchanged, though it did rise from 2013 onwards.

The questions addressed in this report are thus as follows:

- Do women and men increase their working hours when their partner loses their job? If they were not already working, does this prompt them to take a job? To what extent do they have an unfulfilled desire to work or to work more hours? (Chapter 2)
- Does becoming unemployed lead to lower subjective health and life satisfaction? What happens to the well-being of the partner? Are the effects different for women and men? (Chapter 3)

These questions were studied using longitudinal data, i.e. data collected over an extended period of time. We were able to monitor the consequences for the partner's working hours for up to one year after the job loss, and the impact on the unemployed person's well-being and that of their partner for an average of between eight and nine months.

S.1 Impact on labour market participation and working hours when partner becomes unemployed

Working women increase their working hours very slightly when their male partner becomes unemployed

Working women whose male partner loses his job increase their working hours very slightly, while women whose partner has retained his job continue to work virtually the same number of hours. The changes are quite small: after a year, female partners of 'job-losers' have increased their working hours by an average of one hour per week, and women of 'job-retainers' by 0.04 hours.

Working women with unemployed partners would also like to increase their working hours by more (1-1.6 hours per week) than women whose partners retain their jobs (0.2-0.3 hours). After correcting for other factors, the differences between the desired change in working hours between women whose partner does and does not become unemployed disappear.

Men do not increase their working hours when the female partner becomes unemployed

A growing number of women work longer hours or earn a higher income than their male partner. In these cases, the woman becoming unemployed can have a comparable impact on household income as when the man becomes unemployed. However, our data show that men whose female partner has become unemployed do not increase their working hours any more than men with a working partner. There is also no difference in their desire to change their working hours.

Non-working women initially join the labour market more often when their partner becomes unemployed, but this is not sustained

Women who were not working or looking for work when their partner became unemployed joined the labour market slightly more often (16%) when the man lost his job than when their partner retained his job (12%). Most of these women were searching for work.

Only a small proportion actually found jobs, however; it is not easy for these women, often low-skilled and out of the employment process for a long time, to find work. The economic crisis may also have played a role.

If we take a longer period (three to six months after the man lost his job), we no longer find a significant difference in the extent to which female partners of job-losers and job-retainers join the labour market. The difference in the *desire* to join the labour market also disappears between these two groups. This may be because some women gradually become discouraged and withdraw from the labour market after failing to find work.

5.2 Well-being of the person losing their job and their partner

Job-losers unhealthier to start with

Employees who lost their jobs during the crisis already felt unhealthier than other employees before their unemployment: 66% reported that they were in good or very good health, compared with 81% of those who were not about to lose their jobs. Their health complaints are unlikely to have been caused by the imminent job loss, because those who saw unemployment looming did not have health complaints more often than others who lost their jobs. This suggests that the relationship operates the other way round, i.e. the poorer health on average probably increased the risk of unemployment. In a weak economic climate, too, when unemployment affects more people, it is relatively often people in poorer health who lose their jobs.

Life satisfaction also lower beforehand

Life satisfaction was also lower among this group before they lost their jobs; 69% of those who later lost their jobs were satisfied or very satisfied with their lives, compared with 85% of those who did not lose their jobs. There are probably two causal factors here: the poorer health of job-losers – unhealthier people tend to be less happy (Boelhouwer 2015; Van Echtelt 2010) – and the fact that some were aware that they were about to become unemployed and suffered stress as a result (see e.g. Sverke et al. 2002; Witte 1999).

Job loss does not lead to a deterioration in health, but does reduce life satisfaction

When the job loss occurred, the subjective health of the person concerned generally remained the same, but their satisfaction with life often diminished – this was the case for 28% of those affected, a much higher percentage than among those who held onto their jobs (9%). This reduced life satisfaction probably has both financial and social causes (e.g. lower self-confidence, fewer social contacts). The social drawbacks seem to have had the biggest impact, probably due among other things to the financial safety net provided by unemployment benefit.

Same impact on men and women

The assumption that women suffer less from losing their jobs than men does not appear to hold for the events during the crisis: the impact on both groups was virtually the same.

This may be because the roles of men and women are seen as more equal today, and also because paid work is an important part of women's identity, too. Moreover, the education level of Dutch women today is close to that of men (Eurostat 2015). Paid work will therefore be a more natural choice for them, and losing their jobs will affect them more than in the past. Loss of the increased contribution that women make to the household income will also often come as a blow. On the other hand, a recent study (Van der Meer et al. 2016) showed that the *fear* of losing their job affects women's mental health less than men's.

Job loss has a negative impact on female partners, but not on male partners

The well-being of men was not affected by their partner losing her job. Their perceived health did not diminish, and in most cases neither did their life satisfaction. There was a negative impact of partner's job loss on women, however. Just before their partner became unemployed, they were already less satisfied with life than the male partners of women who lost their jobs; only 71% were positive or very positive about their lives, compared with 96% of men. Their satisfaction did not diminish further when their partner lost their job. The lower life satisfaction before the job loss mainly occurred in households where money was already tight and/or where the female partner was not working. The imminent loss of income is then probably harder to deal with.

5.3 Discussion

Changes only studied in the short term

Our study looked at the impact of someone losing their job during the crisis on the working hours and labour market participation of their partner, and whether becoming unemployed affects well-being. To be able to detect changes, we used longitudinal data. Unfortunately, the period for which we were able to observe changes was limited: a maximum of one year for working hours and an average of eight to nine months for well-being. This is particularly unfortunate for the analyses of the added worker effect, because it is quite plausible that unemployment leads to changes in the labour market behaviour of the partner only in the longer term. Some unemployed people will expect to be back at work within a short period, and for some of them this is a realistic expectation: in recent years, 55-65% of unemployed people were back in work within a year (CBS 2016a). For others, unemployment may only have an impact if it leads to a substantial drop in income, for example when unemployment benefit ends (after a maximum of 38 months in the Netherlands, or 24 months from 2016 onwards). Although the median reduction in household income when unemployment strikes is around 17%, the exact reduction – and therefore the financial incentive – varies widely from one situation to another (Gielen & Wilkens 2014). For example, the reduction will be less if the income prior to unemployment was already low or if the partner has a high income of their own (Soede et al. 2009). Moreover, by adjusting their spending or eating into their savings, households can mitigate the financial impact of one partner's unemployment for a while, without the other partner having to

go to work or work longer hours. Strong traditional views on role divisions can also impede the female partners of unemployed men from working more hours or going back to work. Unfortunately, the database we used contains no information on these matters. Consequently, we were for example unable to investigate whether partners genuinely increase their working hours or plan to do so if the reduction in household income is substantial.

Working hours of women change little in the short term

Increasing women's working hours has been a key objective of Dutch emancipation policy for almost a decade, based on the argument that it increases women's economic independence (TK 2007/2008; TK 2012/2013). The 'Part-time-Plus' Task Force worked between 2007 and 2009 to encourage women and their employers to increase their working hours (Taskforce DeeltijdPlus 2010). Despite this policy attention, women's working hours have not changed since 2008, still averaging 26.4 hours per week.

It has long been known that once women decide to work part-time, usually around the time of the birth of their first child, they generally do not change their minds later in life (Portegijs et al. 2008; Keuzenkamp et al. 2009). This is due in part to the greater responsibility felt by women in their free time for the emotional welfare of children and other family members (Portegijs et al. 2016). The value of our study lies in showing that the working hours of working women - at least in the short term - are only slightly sensitive to a reduction in household income due to their partner losing his job.

Women who do not go out to work are found to be even less sensitive to their partner losing his job. These women initially more often join the labour market (usually as jobseekers) than women whose male partner has retained their job, but in the slightly longer term this is no longer the case, possibly because they become discouraged. Initially we had anticipated that the behavioural response of non-working women would be more marked, as the financial consequences of unemployment are greatest on average for single-earner households (see also Soede et al. 2009). As stated earlier, however, our study provides no certainty about the exact extent of the financial incentives; it is also unclear whether the extent to which the household income is reduced influences the partner's response. However, international research suggests that the size of the financial incentive does indeed influence behavioural reactions when a partner becomes unemployed. European research (Bredtman et al. 2014) which monitored subjects for four years revealed several types of added worker effects for the Mediterranean countries, with both increased working hours and re-entry to the labour market. In the Scandinavian, Continental and Central and Eastern European countries, the study only partially confirmed an added worker effect, while for the Anglo-Saxon countries a negative added worker effect was found.

The authors seek to explain the differences between the countries among other things by relating them to the type of welfare state. The small added worker effects in Scandinavian and Continental countries (including the Netherlands), and the strong effect in Southern European countries can be explained by the respectively high and low financial protection provided by the government against the unemployment risk. The negative effect on women's re-entry to the labour market in Anglo-Saxon countries is probably attributable to the

social security system in these countries, where after as little as six months the amount of unemployment benefit paid depends on the level of household income. These findings suggest that the financial circumstances and incentives may play a key role in the longer term in the behavioural responses of people whose partner becomes unemployed.

Gradual increase in women's working hours and income over the longer term

The foregoing does not mean that the government's objective of enabling women to increase their independent income is not making any progress. Over the longer term, the share taken by women in the household income (of couples) is gradually rising (Arbeidsaanbodpanel 1996-2014), mainly because of the sharp increase in the number of women in paid work over recent decades. The proportion of couples in which the woman works more hours than the man is also growing slightly (Van den Brakel & Souren 2014). These changes are probably linked to the greatly increased education level of women: better-educated women are more often in paid work and not only earn a higher income, but also work longer hours than their lower-educated peers (Van den Brakel et al. 2014). The increase in the share taken by women in household income is thus a structural change, which is likely to continue as women continue to achieve a good education. On the other hand, this trend does not appear to have accelerated due to the economic crisis.

Paid work now almost as important for women as for men

Our finding that job loss has more or less the same consequences for women and men suggests that paid work is of comparable value for both sexes today. Unlike in the past, paid work for women today seems to be accepted as natural, including during times of crisis. Other research also shows that many functions of work (pleasure, self-development, contribution to society) are just as important for women as for men (Bierings et al. 2014). There are however important differences when it comes to the financial aspects of work. Women still attach less importance than men to the income they derive from work and – more specifically – to their own economic independence (Van den Brakel et al. 2014; Portegijs 2016).

Support for job-seeking men and women

This study has also shown that the well-being of female partners is mainly affected by their partner losing his job if they themselves are not in paid employment and/or the household finances are tight. This is to some extent the same group as those who initially turn to the labour market themselves when their partner becomes unemployed, but that effect is short-lived. It is not easy for women who have been out of the labour force for a long time to find a job quickly. In addition to training and skills becoming outdated, these usually low-educated women also face other obstacles (low self-esteem) (Van Ommeren et al. 2011). These households might be helped if both partners receive extra support in their quest for employment. Once a household ends up on social assistance benefit, both partners have a duty to seek work, and local authorities have a financial interest in helping them to do so. As long as the male partner is still receiving unemployment benefit, there is

little incentive for either the Employee Insurance Agency (uwv) or the local authority to help the female partner. It may be possible to key into the *Eigen Kracht* policy programme, in which 24 municipalities have participated since 2012 and which aims to guide hard-to-employ women who are not receiving benefits into paid work (TK 2015/2016).

Is there also a need for special attention for women who lose their jobs? The growing share taken by women in household income, and the fact that they are just as emotionally affected by job loss as men, suggests that unemployed women are just as keen to find new jobs as men. Unemployed women are thus probably no more likely than men to withdraw from the labour market. An exception to this may be where the unemployment is prolonged, lasting for at least a year. In general, therefore, there does not appear to be a need for extra policy attention to help women who have lost their jobs, except for those at high risk of long-term unemployment (e.g. older persons, migrants or people with health complaints who lose their jobs).

Literatuur

- Ajzen, I. en M. Fishbein (1975). *Understanding attitudes and predicting social behaviour*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Avison, W.R. (2001). Unemployment and its consequences for mental health. In: V.W. Marshall, W.R. Heinz, H. Krüger en A. Verma (red.), *Restructuring work and the life course* (p. 177-200). Toronto: University of Toronto Press.
- Backhans, M.C. en T. Hemmingsson (2011). Unemployment and mental health – who is (not) affected? In: *The European Journal of Public Health*, jg. 22, nr. 3, p. 29-433.
- Beer, P. de (2015). Zonder partner, zonder werk? In: *Het Financieele Dagblad*, 10 mei 2015.
- Beer, J. de (2013). Crisis leidt tot meer zelfdodingen. In: *Demos*, jg. 29, nr. 5, p. 7.
- Bierings, H., B. Hermans, W. Portegijs en M. Cuijpers (2014). Arbeid. In: A. Merens en M. van den Brakel (red.), *Emancipatiemonitor 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Böckerman, P. en P. Ilmakunnas (2007). *Unemployment and self-assessed health: evidence from panel data*. HECER discussion paper no. 148. Geraadpleegd op 11 augustus 2015 via <http://mpr.ub.uni-muenchen.de/1798/>.
- Boelhouwer, J. (2015). Trends in tevredenheid met het leven. In: J. Boelhouwer, G. Kraaykamp en I. Stoop (red.), *Nederland in Europees perspectief. Tevredenheid, vertrouwen en opinies* (p. 46-68). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Brakel, M. van den en M. Souren (2014). Vrouw heeft steeds vaker een hoger inkomen dan haar partner. *CBS-Webmagazine* 9 april 2014.
- Brakel, M. van den, W. Portegijs, A. Merens en F. van der Sman (2014). Inkomen. In: A. Merens en M. van den Brakel. *Emancipatiemonitor 2014* (p. 127-150). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Bredtmann, J., S. Otten en C. Rulff (2014). *Husband's unemployment and wife's labor supply – the added worker-effect across Europe*. Bochum: Ruhr University Bochum/ rwi Essen.
- Carroll, N. (2007). Unemployment and psychological well-being. In: *Economic Record*, jg. 83, nr. 262, p. 287-302.
- CBS (2015a). *Aantal zelfdodingen in 2014 niet verder gestegen*. Geraadpleegd op 10 december 2015 via <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/gezondheid-welzijn/publicaties/artikelen/archief/2015/aantal-zelfdodingen-in-2014-niet-verder-gestegen.htm>.
- CBS (2015b). *Arbeidsdeelname; positie in het huishouden*. Geraadpleegd op 6 juli 2015 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb>.
- CBS (2016a). *Werkloze beroepsbevolking; baanvindduur en persoonskenmerken*. Geraadpleegd op 25 januari 2016 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb>.
- CBS (2016b). *Aantal ww-uitkeringen; in- en uitstroom per maand*. Geraadpleegd op 24 januari 2016 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb>.
- CBS (2016c). *Arbeidsdeelname en werkloosheid per maand*. Geraadpleegd op 8 februari 2016 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb>.
- CBS (2016d). *Arbeidsdeelname; paren*. Geraadpleegd op 11 februari 2016 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb>.
- Clark, A.E. (2003). Unemployment as a social norm. Psychological evidence from panel data. In: *Journal of Labor Economics*, jg. 21, nr. 2, p. 323-351.
- Clark, A.E., E. Diener, Y. Georgellis en R.E. Lucas (2008). Lags and leads in life satisfaction. A test of the baseline hypothesis. In: *The Economic Journal*, jg. 118, nr. 529, p. F222-F243.
- Darity, W. en A.H. Goldsmith (1996). Social psychology, unemployment and macroeconomics. In: *The Journal of Economic Perspectives*, jg. 10, nr. 1, p. 121-140.
- Dew, M.A., L. Penkower en E.J. Bromet (1991). Effects of unemployment on mental health in the contemporary family. In: *Behavior Modification*, jg. 15, nr. 4, p. 501-544.

- Echtelt, P. van (2010). *Een baanloos bestaan. De betekenis van werk voor werklozen, arbeidsongeschikten en werkenden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Echtelt, P. van (2011). Maakt werk gelukkig? Tevredenheid van werkenden, werklozen en arbeidsongeschikten. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg. 27, nr. 2, p. 139-155.
- Eliason, M. en D. Storrie (2009). Does job loss shorten life? In: *Journal of Human Resources*, jg. 44, nr. 2, p. 277-302.
- Eurostat (2015). *Population by sex, age and educational attainment level (1000)*. Geraadpleegd op 15 december 2015 via <http://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>
- Feather, N.T. (1990). *The psychological impact of unemployment*. New York: Springer-Verlag.
- Folkman, S., R.S. Lazarus, R.J. Gruen en A. DeLongis (1986). Appraisal, coping, health status, and psychological symptoms. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, jg. 50, nr. 3, p. 571-579.
- Fryer, D. (1986). Employment deprivation and personal agency during unemployment. A critical discussion of Jahoda's explanation of the psychological effects of unemployment. In: *Social Behaviour*, jg. 1, nr. 1, p. 3-23.
- Gallo, W.T., H.-M. Teng, T.A. Falba, S.V. Kasl, H.M. Krumholz en E.H. Bradley (2006). The impact of late career job loss on myocardial infarction and stroke. A 10 year follow up using the health and retirement survey. In: *Occupational and Environmental Medicine*, jg. 63, nr. 10, p. 683-687.
- Gerdtham, U.-G. en M. Johannesson (2003). A note on the effect of unemployment on mortality. In: *Journal of Health Economics*, jg. 22, nr. 3, p. 505-518.
- Gielen, A. en J.C. van Ours (2012). *Unhappiness and job finding*. Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit, Discussion paper series no. 6320. Geraadpleegd op 11 augustus 2015 via <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:101:1-2012042310381>.
- Gielen, M. en M. Wilkens (2014). *Koopkracht, een kwestie van kwartjes*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Gómez Díaz, F. (2014). *Efecto del trabajador añadido en España*. Santander: Universidad de Cantabria.
- Gong, X. (2011). *The added worker effect and the discouraged worker effect for married women in Australia*. Bonn: IZA.
- Hakim, C. (2000). *Work-lifestyle choices in the 21st century: preference theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Harbers, M.M. en N. Hoeymans (red.) (2013). *Gezondheid en maatschappelijke participatie. Themarapport Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2014*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Humphrey, D.D. (1940). Alleged "additional workers" in the measurement of unemployment. In: *The Journal of Political Economy*, jg. 48, nr. 3, p. 412-419.
- Jahoda, M. (1982). *Employment and unemployment. A social-psychological analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jehoel-Gijsbers, G. en S. Hoff (2009). Conjunctuur, welbevinden en gedrag. In: C. Vrooman (red.), *Werkloos in crisistijd. Baanverliezers, inkomensveranderingen en sociale gevolgen; een verkenning* (p. 68-81). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Josten, E. (2013). Urenuitbreiding van vrouwen met een werkloze partner. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg. 29, nr. 1, p. 47-62.
- Josten, E. en G. Jehoel-Gijsbers (2009). Baanverliezers tijdens de recessie. In: C. Vrooman (red.), *Werkloos in crisistijd. Baanverliezers, inkomensveranderingen en sociale gevolgen; een verkenning* (p. 11-29). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Juhn, C. en S. Potter (2007). *Is there still an added worker-effect?* FRB New York Staff Report, nr. 310. New York: Federal Reserve Bank of New York.
- Kalmijn, M. (1998). Intermarriage and homogamy. Causes, patterns, trends. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 24 p. 395-421.
- Karasek, R. en T. Theorell (1992). *Healthy work. Stress, productivity, and the reconstruction of working life*. New York: Basic Books.
- Kessler, R.C. en J.D. McLeod (1984). Sex differences in vulnerability to undesirable life events. In: *American Sociological Review*, jg. 49, nr. 5, p. 620-631.

- Keuzenkamp, S. (red.), C. Hillebrink, W. Portegijs en B. Pouwels (2009). *Deeltijd (g)een probleem. Mogelijkheden om de arbeidsduur van vrouwen met een kleine deeltijdbaan te vergroten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Knabe, A., R. Schöb en J. Weimann (2012). *Partnership, gender roles and the well-being cost of unemployment*. München: Ifo Institute / Leibniz Institute for Economic Research.
- Knoops, K., L. Voorrips en A. Merens m.m.v. E. Wobma (2014). Gezondheid. In: A. Merens en M. van den Brakel. *Emancipatiemonitor 2014* (p. 179-200). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Kohara, M. (2010). The response of Japanese wives' labour supply to husbands' job loss. In: *Journal of Population Economics*, jg. 23, nr. 4, p. 1133 - 1149.
- Kuhn, A., R. Lalive en J. Zweimüller (2009). The public health costs of job loss. In: *Journal of Health Economics*, jg. 28, nr. 6, p. 1099-1115.
- Leefflang, R., D. Klein Hesselink en I. Spruit (1992). Health effects of unemployment – II. Men and women. In: *Social Science & Medicine*, jg. 34, nr. 4, p. 351-363.
- Liem, R. en J.H. Liem (1988). Psychological effects of unemployment on workers and their families. In: *Journal of Social Issues*, jg. 44, nr. 4, p. 87-105.
- Lindgaard, H. (2010). *Does unemployment really kill?* SSRN Electronic Journal, geraadpleegd op 13 augustus 2015 via <http://ssrn.com/abstract=1672044>
- Lundberg, S. (1985). The added worker-effect. In: *Journal of Labor Economics*, jg. 3, nr. 1, p. 11-37.
- Marcus, J. (2013). The effect of unemployment on the mental health of spouses. Evidence from plant closures in Germany. In: *Journal of Health Economics*, jg. 32, nr. 3, p. 546-558.
- Martikainen, P., N. Mäki en M. Jäntti (2007). The effects of unemployment on mortality following workplace downsizing and workplace closure. A register-based follow-up study of Finnish men and women during economic boom and recession. In: *American Journal of Epidemiology*, jg. 165, nr. 9, p. 1070-1075.
- Mattingly, M. en K. Smith (2010). Changes in wives' employment when husbands stop working. A recession-prosperity comparison. In: *Family Relations*, jg. 59, nr. 4, p. 343-357.
- McGinnity, F. (2002). The labour force participation of the wives of unemployed men. Comparing Britain and West Germany using longitudinal data. In: *European Sociological Review*, jg. 18, nr. 4, p. 473-488.
- Meer, P.H. van der (2014). Gender, unemployment and subjective well-being. Why being unemployed is worse for men than for women. In: *Social Indicators Research*, jg. 115, nr. 1, p. 23-44.
- Meer, P.O. van der, T. van Huizen en J. Plantenga (2016). De invloed van baanonzekerheid op mentale gezondheid. In: *Economisch Statistische Berichten*, jg. 101, nr. 4725, p. 26-29.
- Melchior, M. (2009). Als zij 't geld verdient. In: *HP/De Tijd*, 31 juli 2009, p. 28-29.
- Meuleman, R., G. Kraaykamp en E. Verbakel (2015). Rolopvattingen van mannen en vrouwen. Nederland in vergelijking. In: J. Boelhouwer, G. Kraaykamp en I. Stoop (red.), *Nederland in Europees perspectief. Tevredenheid, vertrouwen en opinies* (p. 88-113). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Mincer, J. (1962). *Labor force participation of married women. Aspects of labor economics*. Princeton: Columbia University / National Bureau for Economic Research (p. 63-105).
- Murphy, G.C. en J.A. Athanasou (1999). The effect of unemployment on mental health. In: *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, jg. 72, nr. 1, p. 83-99.
- Nylén, L., M. Voss en B. Floderus (2001). Mortality among women and men relative to unemployment, part time work, overtime work, and extra work. A study based on data from the Swedish twin registry. In: *Occupational and Environmental Medicine*, jg. 58, nr. 1, p. 52-57.
- Noordt, M. van der, H. IJzelenberg, M. Droomers en K.I. Proper (2014). Health effects of employment. A systematic review of prospective studies. In: *Occupational and Environmental Medicine*, jg. 71, p. 730-736.
- Olesen, S.C., P. Butterworth, L.S. Leach, M. Kelaher en J. Pirkis (2013). Mental health affects future employment as job loss affects mental health. Findings from a longitudinal population study. In: *BMC Psychiatry*, jg. 13, nr. 1, p. 144.

- Ommeren, M. van, F. Volker, M. Folkeringa en M. Engelen (2011). *Je weet wat je hebt, maar niet wat je krijgt. Niet werkende vrouwen en de keuze voor werk*. Zoetermeer: Research voor Beleid.
- Oortwijn, W., E. Nelissen, S. Adamini, S. van den Heuvel, G. Geuskens, en L. Burdorf (2011). *Health of people of working age*. Luxembourg: European Commission Directorate General for Health and Consumers.
- Paul, K.I. en K. Moser (2009). Unemployment impairs mental health: meta-analyses. In: *Journal of Vocational Behavior*, jg. 74, nr. 3, p. 264-282.
- Penkower, L., E.J. Bromet en M.A. Dew (1988). Husbands' layoff and wives' mental health. A prospective analysis. In: *Archives of General Psychiatry*, jg. 45, nr. 11, p. 994-1000.
- De Pers (2009). *Vrouwen grijpen hun kans dankzij recessie*. Editie 9 april 2009. Geraadpleegd op 25 september 2011 via www.depers.nl/economie/298713/Vrouwen-grijpen-hun-kans.html
- Portegijs, W. (2016). *Economische zelfstandigheid en arbeidsduur van vrouwen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (nog te verschijnen).
- Portegijs, W., M. Cloin, S. Keuzenkamp, A. Merens en E. Steenvoorden (2008). *Verdeelde tijd. Waarom vrouwen in deeltijd werken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Portegijs, W., M. Cloin, R. Roodsaz en M. Olsthoorn (2016). *Lekker vrij? Vrije tijd, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Atria.
- Price, R.H., J.N. Choi en A.D. Vinokur (2002). Links in the chain of adversity following job loss. How financial strain and loss of personal control lead to depression, impaired functioning, and poor health. In: *Journal of Occupational Health Psychology*, jg. 7, nr. 4, p. 302-312.
- Rooijen, J. van en R. van Gaalen (2014). Het effect van ontslag van de man op zijn scheidingskans. In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg. 29, nr. 4, p. 414-425.
- Rook, K., D. Dooley en R. Catalano (1991). Stress transmission. The effects of husbands' job stressors on the emotional health of their wives. In: *Journal of Marriage and the Family*, jg. 53, nr. 1, p. 165-177.
- Schaufeli, W.B. en N.W. van Yperen (1992). Unemployment and psychological distress among graduates. A longitudinal study. In: *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, jg. 65, nr. 4, p. 291-305.
- Scheele, D., R. van Gaalen en J. van Rooijen (2008). *Werk en inkomsten na massaontslag. De zekerheid is niet van de baan*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Shamir, B. (1985). Unemployment and 'free time'. The role of protestant work ethic and work involvement. In: *Leisure Studies*, jg. 4, nr. 3, p. 333-345.
- Siegel, M., E.H. Bradley, W.T. Gallo en S.V. Kasl (2003). Impact of husbands' involuntary job loss on wives' mental health, among older adults. In: *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, jg. 58, nr. 1, p. 530-537.
- Soede, A., C. Vrooman en J. Wildeboer Schut (2009). De inkomenspositie van werklozen. In: C. Vrooman (red.), *Werkloos in crisistijd. Baanverliezers, inkomensveranderingen en sociale gevolgen* (p. 30-67). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Soede, A., S. Hoff en C. Vrooman (2014). Armoede: de budgetbenadering. In: scp/cbs (red.), *Armoedesignalement 2014* (p. 53-89). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau / Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Stansfeld, S. en B. Candy (2006). Psychosocial work environment and mental health. A meta-analytic review. In: *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, jg. 32, nr. 6, p. 443-462.
- Stephens jr., M. (2001). Worker displacement and the added worker-effect. In: *Journal of Labor Economics*, jg. 20, nr. 3, p. 504-537.
- Sullivan, D. en T. von Wachter (2007). *Mortality, mass-layoffs, and career outcomes. An analysis using administrative data*. Cambridge (MA): National Bureau of Economic Research.
- Sverke, M., J. Hellgren en K. Näswall (2002). No security. A meta-analysis and review of job insecurity and its consequences. In: *Journal of Occupational Health Psychology*, jg. 7, nr. 3, p. 242-264.
- Taskforce DeeltijdPlus (2010). *De discussie voorbij. Eindrapport Taskforce DeeltijdPlus*. Den Haag: Taskforce DeeltijdPlus.

- TK (2007/2008). *Meer kansen voor vrouwen. Emancipatiebeleid 2008-2011*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007/2008, 30420, nr. 50.
- TK (2012/2013). *Hoofdlijnenbrief Emancipatiebeleid 2013-2016*. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de Tweede Kamer van 10 mei 2013. Tweede Kamer, vergaderjaar 2012/2013, 30420, nr. 177.
- TK (2015/2016). *Voortgang Emancipatiebeleid*. Brief van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de Tweede Kamer van 21 januari 2016. Tweede Kamer, vergaderjaar 2015/2016, 30420, nr. 230.
- Triebe, D. (2015). *The added worker-effect differentiated by gender and partnership status. Evidence from involuntary job loss*. The German Socio-Economic Panel study. Berlin: DIW. Geraadpleegd op 3 juli 2015 via <http://www.diw.de/soeppapers>
- Verdonk, P. (2013). Arbeid. In: B.C.J.M. Fauser, A.L.M. Lagro-Janssen en A.M.E. Mol (red.), *Handboek vrouw-specifieke geneeskunde* (p. 56-66). Houten: Prelum.
- Vlasblom, J.D., P. van Echtelt en M. de Voogd-Hamelink (2015). *Aanbod van arbeid 2014. Arbeidsdeelname, flexibilisering en duurzame inzetbaarheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vrooman, C. (red.) (2009). *Werkloos in crisistijd. Baanverliezers, inkomensveranderingen en sociale gevolgen; een verkenning*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Warr, P. (1987). *Work, unemployment, and mental health*. Oxford: Oxford University Press.
- Wingen, M., T. de Jonge en K. Arts (2012). *De invloed van emotionele gebeurtenissen op geluk en tevredenheid*. Geraadpleegd 21 oktober 2015 via <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/bevolkingstrends/archief/2012/2012-bevolkingstrends-life-events-art.ht>.
- Winkelmann, R. (2006). *Unemployment, social capital, and subjective well-being. Discussion paper no. 2346*. Bonn: IZA.
- Witte, H.D. (1999). Job insecurity and psychological well-being. Review of the literature and exploration of some unresolved issues. In: *European Journal of Work and Organizational Psychology*, jg. 8, nr. 2, p. 155-177.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het scp: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

SCP-publicaties 2015

- 2015-1 *Rapportage sport 2014* (2015). Annet Tiessen-Raaphorst. ISBN 978 90 377 0731 1
- 2015-2 *Media:Tijd in beeld. Dagelijkse tijdsbesteding aan media en communicatie* (Het culturele draagvlak, deel 14) (2015). Nathalie Sonck en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0732 8
- 2015-3 *Aanbod van arbeid 2014. Arbeidsdeelname, flexibilisering en duurzame inzetbaarheid* (2015). Jan Dirk Vlasblom, Patricia van Echtelt en Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0595 9
- 2015-4 *Zicht op zorggebruik. Ontwikkelingen in het gebruik van huishoudelijke hulp, persoonlijke verzorging en verpleging tussen 2004 en 2011* (2015). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0641 3
- 2015-5 *Surveying ethnic minorities. The impact of survey design on data quality* (2015). Joost Kappelhof. ISBN 978 90 377 0545 4
- 2015-6 *Maten voor gemeenten. Prestaties en uitgaven van de lokale overheid in de periode 2007-2012* (2015). Evert Pommer, Ingrid Ooms en Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0738 0
- 2015-7 *Concurrentie tussen mantelzorg en betaald werk* (2015). Edith Josten en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0550 8
- 2015-8 *Langer in Nederland. Ontwikkelingen in de leefsituatie van migranten uit Polen en Bulgarije in de eerste jaren na migratie* (2015). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (Radboud Universiteit). ISBN 978 90 377 0571 3
- 2015-9 *Gisteren vandaag. Erfgoedbelangstelling en erfgoedbeoefening* (Het culturele draagvlak, deel 15) (2015). Andries van den Broek en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0665 9
- 2015-10 *Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders* (2015). Alice de Boer, Mirjam de Klerk en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0745 8 (elektronische publicatie)
- 2015-11 *Jeugdzorg: verschil tussen budget en contract. Een voorbeeld uit de regio* (2015). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0737 3 (elektronische publicatie)

- 2015-12 *Wel trouwen, niet zoenen. De houding van de Nederlandse bevolking tegenover lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen 2015* (2015). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0742 7
- 2015-13 *Migranten uit Midden- en Oost-Europese landen in Nederland door de tijd gevolgd. Een vergelijking tussen twee panelonderzoeken* (2015). Mérove Gijsberts (SCP), Marcel Lubbers (RU), Jaco Dagevos (SCP/EUR), Joost Jansen (EUR), Godfried Engbersen (EUR) en Erik Snel (EUR). ISBN 978 90 377 0744 1 (elektronische publicatie)
- 2015-14 *Ouderenmishandeling in Nederland. Inzicht in kennis over omvang en achtergrond van ouderen die slachtoffer zijn van ouderenmishandeling* (2015). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk (red.) ISBN 978 90 377 0748 9
- 2015-15 *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025* (2015). Marloes de Graaf-Zijl, Edith Josten, Stefan Boeters, Evelien Eggink, Jonneke Bolhaar, Ingrid Ooms, Adri den Ouden en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0742 7 (elektronische publicatie)
- 2015-16 *Op afkomst afgewezen. Onderzoek naar discriminatie op de Haagse arbeidsmarkt* (2015). Iris Andriessen, Barbara van der Ent, Manu van der Linden en Guido Dekker. ISBN 978 90 377 0746 5
- 2015-17 *Co-wonen in context. Samenwonende generaties, mantelzorg en de kostendelersnorm in de AOW* (2015). Cok Vrooman, Alice de Boer, Jean Marie Wildeboer Schut, Isolde Woittiez en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0750 2 (elektronische publicatie)
- 2015-18 *Niet van de straat. De lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden* (2015). Lotte Vermeij en Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0753 3 (elektronische publicatie)
- 2015-19 *Wmo- en AWBZ-voorzieningen 2009-2012; Een nulmeting* (2015). Ab van der Torre en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0539 3
- 2015-20 *Vraag naar arbeid 2015* (2015). Patricia van Echtelt, Roelof Schellingerhout en Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0754 0
- 2015-21 *Nederland in Europees perspectief. Tevredenheid, vertrouwen en opinies* (2015). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop.(red.). ISBN 978 90 377 0756 4
- 2015-22 *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning* (2015). Freek Bucx en Simone de Roos (red.). ISBN 978 90 377 0673 4
- 2015-23 *Vijf jaar Caribisch Nederland. Gevolgen voor de bevolking* (2015). Evert Pommer en Rob Bijl (red.). ISBN 978 90 377 0755 7
- 2015-24 *Meer democratie, minder politiek? Een studie van de publieke opinie in Nederland* (2015). Josje den Ridder en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0757 1
- 2015-25 *Pensioenen: solidariteit en keuzevrijheid. Opvattingen van werkenden over aanvullende pensioenen* (2015). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0758 8 (elektronische publicatie)
- 2015-26 *Vijf jaar Caribisch Nederland | Journalistieke samenvatting. Gevolgen voor de bevolking* (2015). Evert Pommer en Rob Bijl (red.); samengevat door Karolien Bais. ISBN 978 90 377 760 1 (elektronische publicatie)
- 2015-27 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2011. Een vergelijking van de langdurige zorg van 50-plussers in zestien Europese landen* (2015). Debbie Verbeek-Oudijk, Isolde Woittiez, Evelien Eggink en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0761 8 (elektronische publicatie)

- 2015-28 *Roemeense migranten. De leefsituatie in Nederland kort na migratie* (2015). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (RU) ISBN 978 90 377 0763 2
- 2015-29 *Keuzeruimte in de langdurige zorg. Veranderingen in het samenspel van zorgpartijen en cliënten* (2015). Mariëlle Non (CPB), Ab van der Torre (SCP), Esther Mot (CPB), Evelien Eggink (SCP), Pieter Bakx (EUR) en Rudy Douven (CPB). ISBN 978 90 377 0762 5 (elektronische publicatie)
- 2015-30 *55-plussers en seksuele oriëntatie. Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele 55-plussers* (2015). Jantine van Lisdonk en Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0766 3
- 2015-31 *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland.* (2015). Redactie: Willem Huijnk, Jaco Dagevos, Mérove Gijsberts en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0767 0
- 2015-32 *Pensions: solidarity and choice. Opinions of working people on supplementary pensions.* (2015). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0771 7 (elektronische publicatie)
- 2015-33 *Public sector achievement in 36 countries. A comparative assessment of inputs, outputs and outcomes* (2015). Benedikt Goderis (red.) ISBN 978 90 377 0741 0
- 2015-34 *De sociale staat van Nederland 2015* (2015). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0768 7
- 2015-35 *Informeel hulp: wie doet er wat? Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014* (2015). Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Inger Plaisier, Peggy Schyns en Sjoerd Kooiker. ISBN 978 90 377 0769 4
- 2015-36 *Betrokken wijken. Ervaringen van bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken* (2015). Jeanet Kullberg, Lonneke van Noije, Esther van den Berg, Wouter Mensink en Malika Igalla, m.m.v. Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0764 9
- 2015-37 *Zorg vragen of zorg dragen? Een verkenning van de invloed van netwerken en inkomen op het gebruik van langdurige zorg door Nederlandse 55-plussers* (2015). Isolde Woittiez, Evelien Eggink, Debbie Verbeek-Oudijk en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0765 6 (elektronische publicatie)

SCP-publicaties 2016

- 2016-1 *Trust, life satisfaction and opinions on immigration in 15 European countries* (2016). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop. ISBN 978 90 377 0775 5
- 2016-2 *Lekker vrij!? Vrije tijd van vrouwen, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen* (2016). Wil Portegijs (SCP), Mariëlle Cloïn (SCP), Rahil Roodsaz (Atria) en Martin Olsthoorn (SCP). ISBN 978 90 377 0776 2
- 2016-3 *Kiezen bij de kassa. Een verkenning van maatschappelijk bewust consumeren in Nederland* (2016). Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0709 0
- 2016-4 *Kleine gebaren. Het belang van dorpsgenoten voor ouderen op het platteland* (2016). Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0779 3 (elektronische publicatie)

- 2016-5 *Niet buiten de burger rekenen! Over randvoorwaarden voor burgerbetrokkenheid in het nieuwe omgevingsbestel* (2016). Andries van den Broek, Anja Steenbekkers, Pepijn van Houwelingen en Kim Putter. ISBN 978 90 377 0774 8
- 2016-6 *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland* (2016). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0780 9
- 2016-7 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014* (2016). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0785 4 (elektronische publicatie)
- 2016-8 *LHBT-monitor 2016. Opvattingen over en ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen* (2016). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0787 8
- 2016-9 *Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0788 5
- 2016-10 *Samenvatting Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer, Jeroen Boelhouwer, Esther van den Berg en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0789 2
- 2016-11 *Societal Pessimism: A Study of its Conceptualization, Causes, Correlates and Consequences* (2016). Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0786 1
- 2016-12 *Cumulaties in de jeugdhulp* (2016). Klarita Sadiraj, Michiel Ras en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0790 8 (elektronische publicatie)
- 2016-13 *Gedeelde waarden en een weerbare democratie. Een verkenning op basis van bevolkingsenquêtes* (2016). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0793 9 (elektronische publicatie)
- 2016-14 *Thuiszorguitgaven en informele hulp. Relatie tussen veranderingen in de thuiszorguitgaven en het gebruik van informele hulp* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0792 2 (elektronische publicatie)
- 2016-15 *Werkloos toezien? Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden* (2016). Ans Merens en Edith Josten. ISBN 978 90 377 0791 5 (elektronische publicatie)
- 2016-16 *Het brede-welvaartsbegrip volgens het SCP* (2016). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0794 6 (elektronische publicatie)
- 2016-18 *Gemiddelde budgetten per cliënt (en dag) voor de cliënten met een voogdijmaatregel en cliënten die 18 jaar of ouder zijn* (2016). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0797 7 (elektronische publicatie)

Overige publicaties

- Burgerperspectieven 2015 | 1* (2015). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0740 3
- Burgerperspectieven 2015 | 2* (2015). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0751 9
- Burgerperspectieven 2015 | 3* (2015). Paul Dekker, Pepijn van Houwelingen en Tom van der Meer. ISBN 978 90 377 0759 5
- Burgerperspectieven 2015 | 4* (2015). Paul Dekker, Rozemarijn van Dijk, Pepijn van Houwelingen, Wouter Mensink en Yvette Sol. ISBN 978 90 377 0772 4

Burgerperspectieven 2016 | 1 (2016). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0772 4

Gescheiden werelden? (2014). Mark Bovens, Paul Dekker en Will Tiemeijer (red.). ISBN 978 90 377 0734 2. Gezamenlijke uitgave van het SCP en de WRR.